

ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО

***Аналітичний вісник
у сфері освіти й науки***

**Випуск XV
2022**

Довідковий бюлетень

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

АНАЛІТИЧНИЙ ВІСНИК У СФЕРІ ОСВІТИ Й НАУКИ

Аналітичний вісник у сфері освіти й науки : довід. бюл. Вип. XV / НАПН України,
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця : ТВОРИ, 2022. – 64 с.
ISBN 978-617-552-143-4

*Рекомендовано до друку вченою радою
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
(протокол № 7 від 23.06.2022 р.)*

Засновник
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Заснований у 2015 р.
Видається двічі на рік

Рецензенти:

Бондаренко Т. С. – доктор педагогічних наук,
доцент, професор кафедри інформаційних
комп'ютерних технологій і математики
Української інженерно-педагогічної академії

Раєвська Я. М. – доктор психологічних наук,
доцент, професор кафедри психології
Інституту підготовки кадрів державної служби
зайнятості України

Матвійчук О. Є. – кандидат педагогічних
наук, науковий співробітник відділу науково-
освітніх інформаційних ресурсів ДНПБ
України ім. В. О. Сухомлинського

ЗМІСТ

НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА: ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

Ростока М. Л.

Інформаційно-аналітичний супровід підготовки
наукових кадрів в умовах воєнного стану та
сучасних освітніх трансформацій (аналітичний
огляд) 3

ПЕДАГОГІКА

Годецька Т. І.

Професійна підготовка педагогів: зарубіжний
досвід (аналітичний огляд) 21

ПСИХОЛОГІЯ

Агалець І. О.

Виховання: шляхи духовно-ціннісного
розвитку й фахового становлення особистості
освітянина в професійній діяльності
(реферативний огляд) 40

ISBN 978-617-552-143-4

© Державна науково-педагогічна бібліотека
України імені В. О. Сухомлинського, 2022
© ТОВ «ТВОРИ», 2022

НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА: ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

ІНФОРМАЦІЙНО–АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ КАДРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (аналітичний огляд)

Автор-упорядник:

Ростока М. Л., кандидат педагогічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Підготовка наукових кадрів в часи воєнного стану та в умовах сучасних освітніх трансформацій здійснюється дистанційними засобами, якісний досвід застосування яких набуто ще впродовж карантину з пандемії COVID-19. Важливого значення в цьому контексті надається збереженню цілісності дослідницької системи та пошуку раціональних підходів щодо самоорганізації та саморозвитку науковців. З огляду на це пріоритетним є активне впровадження в систему підготовки наукових кадрів різноманітних електронних освітніх ресурсів, що є актуальним питанням небезпечного сьогодення, оскільки форс-мажор, спричинений як карантинними заходами з пандемії COVID-19, так і введенням воєнного стану в Україні, гальмує реальний перебіг науково-освітнього процесу (навіть у дистанційному режимі). Адже є очевидною необхідність у дистанційній підтримці наукових досліджень і відповідно формування інтелектуального потенціалу, що потребує адаптивного інформаційно-аналітичного супроводу підготовки наукових кадрів всіма можливими способами навіть у цей складний період з прийняттям викликів глобальної світової науки, що й зумовило трансформаційні зміни в науково-освітньому просторі. Результати інформаційного аналізу ще раз підтверджують, що в системі підготовки наукових кадрів велике значення має забезпечення для кожного здобувача наукової освіти адаптивних умов для досягнення відповідного рівня теоретичних знань і практичних компетенцій у здійсненні наукових досліджень та їх продуктивної організації. Оновлення науково-методичного забезпечення дистанційної підготовки наукових кадрів засобами цифровізації в умовах модернізації та реформування освіти України вважається актуальним і своєчасним, зважаючи на те, що воєнний стан і глобальні суспільні впливи та освітні трансформаційні зміни спонукають науково-педагогічний склад закладів вищої освіти та науково-дослідних інституцій до організації ефективного інформаційно-аналітичного супроводу дослідницької діяльності аспірантів і докторантів. Важливу роль у цьому контексті відіграє науковий доробок провідних учених НАПН України (2020–2022 рр.), який, на нашу думку, є корисним й доцільним для врахування в організації наукових досліджень як такий, що сприятиме підвищенню якості підготовки наукових кадрів.

Ключові слова: підготовка наукових кадрів, інформаційно-аналітичний супровід, освітні трансформації, система освіти, наукова освіта, відкрита наука.

1. Аналітичні ресурси НАПН України для забезпечення якості дослідницької діяльності в системі підготовки наукових кадрів

Аналітичний ресурс «Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2020 р.» констатує спрямування на теоретико-методологічне й науково-методичне забезпечення функціонування та розвитку національної системи освіти відповідно до пріоритетів державної освітньо-наукової політики, визначених стратегічними програмними документами. Розглянуто результати роботи академії, її підвідомчих установ, колективів вчених, дійсних членів і членів-кореспондентів. Схарактеризовано виконання статутних завдань НАПН України та розкрито кадровий потенціал установ. Наведено найвагоміші наукові здобутки вчених академії за результатами виконання фундаментальних і прикладних досліджень із зазначенням соціального ефекту впровадження. Проаналізовано роботу загальних зборів і методологічних семінарів, а також Президії НАПН України. Всебічно висвітлено експериментальну, видавничу, науково-організаційну, науково-експертну, освітню, міжнародну, науково-інформаційну діяльність, співпрацю з органами державної влади і науковими організаціями, представлення наукових періодичних видань та публікацій вчених у світовій системі наукових комунікацій, проведення науково-практичних масових заходів, а також фінансове забезпечення [17].

Довідковий бюлетень «Аналітичний вісник у сфері освіти й науки» є складовою системи інформаційно-аналітичного забезпечення освіти, педагогіки, психології. Зміст рубрик «Національна освіта: інноваційна школа», «Педагогіка», «Психологія науки» сприяє оперативному отриманню користувачем логічно структурованої наукової інформації з проблематики сучасних наукових досліджень із питань національної освіти, педагогіки, психології, зокрема у вигляді реферативних та аналітичних оглядів, анотованих бібліографічних списків. Зміст довідкових бюлетенів містить аналітичну тематику: «Спеціалізована освіта наукового спрямування», «Професійна орієнтація учнівської молоді в Україні» та «Психологічна служба у системі освіти в рамках реалізації концепції Нової української школи» (вип. 11 [2]), «Використання комп'ютерних онтологічних систем в науці та освіті України» (вип. 12 [4]), «Трансдисциплінарний підхід у системі освіти України» (вип. 12, 13 [4; 5]), «Психологія війни і миру: актуальні питання соціально-психологічної реабілітації» (вип. 12, 13 [4; 5]), «Вітчизняні дисертаційні дослідження з проблем використання ІКТ в освіті» (вип. 13 [5]), У вип. 14 подано аналітичні огляди за темами: «Використання віртуальних лабораторій в освіті», «Бібліотеки електронних підручників у системі освіти України», «Виховання зростаючої особистості: життєво важливі цінності дітей та учнівської молоді» [6]. Випуски здійснюються у контексті виконання планових наукових досліджень відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені

В. О. Сухомлинського та є ефективною підтримкою забезпечення якості підготовки наукових кадрів.

Аналітичні матеріали «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо механізмів реалізації ефективного врядування в університетах» підготовлено авторським колективом відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України за результатами виконання першого та другого етапів наукового дослідження «Механізми реалізації ефективного врядування в університетах України в умовах євроінтеграції» (2018–2020 рр.), у якому обґрунтовано теоретичні основи реалізації ефективного врядування в університетах, проаналізовано провідний вітчизняний та зарубіжний досвід реалізації ефективного врядування в університетах. Представлені публікаційні дані та аналітичні висновки сприятимуть розвитку досліджень за відповідною тематикою [1].

В аналітичних матеріалах «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства» викладено теоретичні основи та провідний досвід щодо стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства. Основну увагу приділено глобальним інституційним трансформаціям, соціоантропологічному виміру стратегій вищої освіти, трансформативним стратегіям вищої освіти, проблемі якості, гуманістичним та особистісним інтенціям вищої освіти, мультикультурності, комунікаційним стратегіям вищої освіти [2].

Аналітичні матеріали (препринт) «Теоретичні основи розвитку науково-педагогічного потенціалу університетів України у контексті розширення інституційної автономії» присвячено проблемі розвитку науково-педагогічного потенціалу університетів України у визначеному контексті. На основі аналізу існуючого наукового доробку попередників автори визначають й обґрунтовують теоретичні основи (гіпотези, закономірності, тенденцій, принцип) розвитку науково-педагогічного потенціалу університетів України. Вони пропонують певні рівні цього розвитку (інституційний, особистісний) та компоненти (інтелектуальний, емоційний, духовний), а також інноваційні педагогічні технології (супервізія, теленаставництво, ситуативне навчання та ін.) розвитку науково-педагогічних працівників. Цікавим є уточнення підходів до оцінювання наукової активності науково-педагогічних працівників відповідно до концепції бібліометрики та концепції досконалості у вищій освіті та дослідженнях. Зазначені матеріали сприятимуть залученню розробників освітньої політики, керівників закладів вищої освіти, науковців, науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти для організації дослідницької діяльності з розроблення стратегій розвитку університетів, підвищення їх рейтингу та конкурентоспроможності в Європейському просторі вищої освіти [29].

У статті «Аналітика вебресурсу Електронної бібліотеки НАПН України засобами моніторингових систем» запропоновано результати дослідження щодо використання відкритих електронних інформаційно-аналітичних систем,

що є потужним допоміжним інструментом у проведенні наукових досліджень, а також наведено аналітику репозиторію Електронної бібліотеки НАПН України за допомогою моніторингових систем – статистичного модуля IRStats 2 платформи EPrints 3.3, рейтингової системи Ranking Web of Repositories та інформаційно-аналітичного сервісу Google Analytics. Висвітлено використання цього сайту як засобу інформаційно-аналітичної підтримки науково-педагогічних досліджень [20].

Збірник матеріалів «Використання результатів наукового дослідження «Система інформаційно-аналітичної підтримки педагогічних досліджень на основі електронних систем відкритого доступу» в освітньо-науковій практиці» присвячено реалізації згаданого в назві наукового дослідження в освітній та науковій практиці та надано загальну його характеристику і стислий опис результатів, моніторинг впровадження яких здійснено за допомогою онлайн інструментарію, а саме: формування статистичних звітів за інформаційними ресурсами Електронної бібліотеки НАПН України з використанням статистичного модуля IRStats2. За допомогою сервісу Google Scholar у профілі теми розглянуто використання результатів наукового дослідження, зокрема цитування наукових праць співробітників. За результатами моніторингу проведено аналіз результатів наукового дослідження за напрямками: оприлюднення, поширення та використання [14]. Результати наукових досліджень, що зазвичай формуються та висвітлюються у збірниках такого плану, є раціональним засобом задля вивчення аспірантами й докторантами, що сприяє вдосконаленню системи підготовки науковців.

У статті «Національна бібліографія України: здобутки, проблеми, перспективи» висвітлено діяльність національних і провідних галузевих бібліотек щодо розвитку ретроспективної національної бібліографії України. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові й спеціальні методи пізнання, що у підготовці наукових кадрів має стати основоположним аспектом здійснення дослідницької діяльності. Адже застосування джерелознавчого пошуку та аналізу основних публікацій є першоправилом будь-якого дослідження. Використано системний підхід у вивченні досліджуваної проблеми як цілісного об'єкта. Наукова новизна полягає в комплексному розгляді процесу створення Українського бібліотечного репертуару, здійснено аналіз основних показників, визначено внесок окремих бібліографів і установ. Встановлено, що великого значення надавалося осмисленню й визначенню методико-теоретичних засад формування національної системи рукописної, архівної і книжкової україніки, а бібліографічна діяльність і бібліографування документів бібліотек були визначальними складовими цієї системи. Дослідження тісно пов'язано з діяльністю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Педагогічний сегмент інформаційних ресурсів широко відображено в ретроспективній бібліографії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [16].

У доповіді «Наукова платформа професійної освіти: сталий розвиток» та у статті «Науковий супровід забезпечення якості професійної (професійно-

технічної) освіти» авторкою В. Радкевич подано інформаційно-аналітичний огляд основних напрямів і результатів діяльності Інституту професійно-технічної освіти НАПН України щодо забезпечення науково-методичного супроводу модернізації професійної освіти, етапи проведення експериментальної діяльності різних рівнів і впровадження інновацій. Комунікативною основою створеної наукової платформи визначено плідну співпрацю із закладами професійної, фахової передвищої освіти та навчально-методичними (науково-методичними) центрами (кабінетами) професійно-технічної освіти; співробітництво з різними групами стейкхолдерів; комунікaцію з органами державної та місцевої влади, міністерствами й відомствами; розвиток міжнародних наукових зв'язків. Особливу увагу звернуто на висвітлення узагальнених і систематизованих результатів фундаментальних і прикладних наукових досліджень [23; 24]. Такий досвід має бути корисним в організації підготовки наукових кадрів у системі професійної освіти.

У статті «Інформаційно-аналітичний супровід освіти як сфера наукової діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» розкрито основні аспекти науково-інформаційної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ), зокрема приділено увагу розвитку структурного підрозділу, що забезпечує наукову інформаційно-аналітичну діяльність із супроводу освітньої галузі України. Проаналізовано останні дослідження і публікації щодо інформатизації і технологізації освіти, представлено учених, які зробили вагомий внесок у розвиток цього напрямку. Відповідно до мети статті наукове співтовариство ознайомлено з інформаційно-аналітичними ресурсами ДНПБ та розкрито основні аспекти її інформаційно-аналітичної діяльності. Зазначено, що у ДНПБ діє організаційно-виробнича система зі здійснення інформаційно-аналітичного супроводу освіти, що забезпечує сферу наукової діяльності установи [25].

У статті «Інформаційно-аналітичний супровід підготовки наукових кадрів: трансдисциплінарний підхід» порушено проблему інноватизації підготовки наукових кадрів у національній системі освіти, проаналізовано основний контент нормативно-правової бази здійснення підготовки наукових кадрів, розкрито актуальні аспекти інформаційно-аналітичної підтримки проведення наукових досліджень, виокремлено основні сфери наукової освіти та наголошено на важливості наступності наукової підготовки, визначено основні напрями дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення в умовах трансдисциплінарної організації наукової діяльності за різними ланками освіти. Акцентовано увагу саме на застосуванні методології трансдисциплінарності щодо інформаційно-аналітичного супроводу підготовки наукових кадрів в умовах вітчизняних закладів вищої освіти та наукових дослідницьких інституцій (наукових установ). Зроблено висновок, що інформаційно-аналітичний супровід підготовки наукових кадрів на засадах трансдисциплінарного підходу підвищує ефективність організації та проведення наукових досліджень на будь-якому етапі становлення майбутнього ученого, наукового працівника тощо [26].

Отже, упровадження аналітичних матеріалів сприятиме підвищенню рівня якості забезпечення системи підготовки наукових кадрів необхідними для здійснення наукових досліджень інформаційно-аналітичним контекстом.

2. Інформаційно-аналітичний супровід підготовки наукових кадрів в умовах цифровізації науково-освітнього простору

У статті «Концептуальні підходи до проектування цифрового портфоліо наукових і науково-педагогічних працівників» розглянуто обґрунтовану модель цифрового портфоліо наукових та науково-педагогічних працівників, уточнено його основні характеристики та узагальнено його завдання (моніторинг професійної діяльності; систематизація матеріалів і напрацювань; демонстрація власних досягнень; створення науково-методичного забезпечення для освітніх цілей; накопичення результатів наукових досліджень). Дослідниками проаналізовано підходи з визначення основних компонентів цифрового портфоліо та наголошено на певному інструментарії для його створення за рахунок безкоштовних мережевих засобів таких, як Google Site, Blogger, YouTube, PowerPoint. Зазначено, що цифрова трансформація науки потребує нових ефективних рішень, зокрема таких, як впровадження електронного документообігу й формування в ньому професійного цифрового портфоліо наукового працівника. Таке портфоліо є онлайн-ресурсом, що складається з даних електронного документообігу наукової установи і демонструє узагальнену інформацію про науково-методичні та практичні особистісні досягнення наукового (науково-педагогічного) працівника з урахуванням результатів моніторингу його професійного зростання. Інформаційні дані у ньому сфокусовано за розділами: список публікацій, збірників, експертна діяльність, рецензування, дані про проєктну діяльність, організація та участь у заходах, керування або консультування здобувачів ступеня Ph.D або докторів наук; активність щодо надання відповідей на розпорядчі документи, моніторинг та оцінювання наукової діяльності, особистісний розвиток. Перспективами досліджень у цьому спрямуванні є розроблення критеріїв експертного оцінювання цифрового портфоліо [7]. Таким чином, ця наукова праця може слугувати основою задля забезпечення наукової діяльності аспірантів і докторантів у системі підготовки наукових кадрів будь-якого закладу вищої освіти та науково-дослідної установи.

У науковій праці «Представленість наукового контенту енциклопедичної тематики у наукометричних і реферативних базах даних» актуалізовано проблему відкритості, доступності, зручності у використанні довідкової інформації якісних наукових джерел, контент яких є авторитетним, релевантним і водночас поданим у невеликих обсягах. Для досягнення мети авторами здійснено розширений пошук наукового контенту енциклопедичної тематики у найбільш авторитетних базах даних, що здійснюють добір якісного наукового контенту, а саме: Web of Science, Scopus, Google Scholar, Open Ukrainian Citation Index, PИИЦ, ScienceDirect, Directory of Open Access Journals,

ERIH PLUS. Результати пошуку проаналізовано, систематизовано за різними критеріями (рік публікації, тип документу, країна і регіон, мова оригінального тексту, галузь науки, видавець) та узагальнено, а також надано висновки щодо наявності наукової літератури з питань енциклопедистики у міжнародних базах даних та ступінь висвітлення цього напрямку. У статті подано деталізовану методiku створення пошукових запитів та розкрито особливості кількісного аналізу даних (результати графічно візуалізовано). Перспективами подальших досліджень передбачено здійснення контент-аналізу публікацій у базах даних, обґрунтовано звуження кола здійснення пошуку запитів до трьох баз (WoS, Scopus, OUCI) та Derwent Innovations Index, а також встановлено обмеження для контент-аналізу наступних пошукових запитів щодо «online encyclopedia» у наукових виданнях та патентних базах [8].

Автори статті «Роль цифрових технологій у формуванні почуття власності молодого вченого» стверджують, що застосування цифрових технологій суттєво змінило специфіку науково-дослідної діяльності. Вони наголошують на тому, що підвищення власної цифрової компетентності є важливим для наукових і науково-педагогічних працівників, аспірантів та докторантів. Дослідники переконані, що нині цифрові технології є не тільки ефективним засобом для проведення, висвітлення й впровадження результатів наукових досліджень, а й уможливлуватимуть формування у молодого вченого відчуття єдності з науковою спільнотою своєї установи, країни і світу загалом, почуття власності та створення власного наукового продукту. Розглянуто результати емпіричного дослідження та розроблено рекомендації щодо формування почуття власності серед аспірантів і молодих учених та посилення його із застосуванням цифрових технологій. Запропоновано перелік цифрових технологій, що доцільно застосовувати у цьому сенсі, зокрема сайт установи, сторінки в соціальних мережах: Facebook, Instagram, канал YouTube, е-пошта, Google Форм, Telegram, Viber, Google Meet, Zoom, Microsoft Teams та ін. Зазначено, що створення системи соціально-психологічного супроводу аспіранта і молодого вченого для входження в наукове середовище позитивно позначиться на рівні психологічного благополуччя молодих дослідників, забезпечуватиме умови побудови ними успішної наукової кар'єри й підвищуватиме відчуття життєвої успішності [15].

У статті «Використання відкритих та спеціалізованих геоінформаційних систем для навчання комп'ютерного моделювання студентів та аспірантів» досліджено питання використання таких систем у підготовці студентів і аспірантів за спеціальностями: 101 «Екологія», 103 «Науки про Землю», 122 «Комп'ютерні науки», 183 «Технології захисту навколишнього середовища». Схарактеризовано найбільш поширені у світі відкриті геоінформаційні системи. Висвітлено досвід застосування цих систем для навчання студентів і аспірантів різних спеціальностей. За результатами аналізу визначено переважну орієнтацію на використання в освітньому процесі пропріетарних геоінформаційних систем, що, на думку авторів, звужує знання та навички студентів і аспірантів, зокрема щодо комп'ютерного моделювання.

Зроблено висновок, що вміння студентів і аспірантів застосовувати такі системи має міждисциплінарний характер, зокрема розвиває знання й навички з комп'ютерного моделювання різних процесів, що можуть виникати у подальшій професійній діяльності. Запропоновано рекомендації щодо використання у системі наукової підготовки аспірантів пропрієтарних (ArcGis, MapInfo) та відкритих ГІС (uDIG, QGIS, Whitebox GAT), а також спеціалізованих (Modular GIS Environment, GEO+CAD, GeoniCS, AISEEM) [33].

За результатами експерименту «Використання електронних відкритих журнальних систем у науково-педагогічних дослідженнях» розглянуто поняття «електронні журнальні системи (ЕЖС)», виявлено найпоширеніші види ЕЖС (пропрієтарні, локальні (внутрішні), відкриті та хмарні журнальні системи), зроблено опис критеріїв оцінювання ефективності використання електронних відкритих журнальних систем (ЕВЖС) у науково-педагогічних дослідженнях (нормативний, організаційний та комунікаційний, результативний), та їх показники, побудовано організаційно-педагогічну модель використання ЕВЖС, а також наведено визначення поняття «ІКТ-компетентність наукових працівників щодо використання ЕВЖС у науково-педагогічних дослідженнях»; розкрито її компоненти та критерії (аксіологічний, когнітивний, праксеологічний, адаптивний) до показників та запропоновано відповідну модель формування цієї компетентності. Авторами представлено основний зміст експериментальної діяльності, що спрямовано на перевірку й підтвердження результатів формування ІКТ-компетентності дослідників та інформаційно-аналітичний моніторинг наукових журналів НАПН України [34].

Дослідницький колектив Інституту цифровізації НАПН України пропонує методичний посібник «Відкриті електронні науково-освітні системи у науково-дослідній діяльності», який присвячено висвітленню результатів наукового дослідження і практичного досвіду авторів з питань використання відкритих електронних науково-освітніх систем у науково-дослідній діяльності. Визначено основні напрями використання електронних систем відкритого доступу для підтримки науково-педагогічних досліджень. Представлено модель, виокремлено зміст, форми, методи і засоби використання відкритих електронних науково-освітніх систем для розвитку інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників. Посібник містить теоретичні, методичні та практичні рекомендації для здобуття знань, розвитку умінь і навичок наукових і науково-педагогічних працівників у професійній діяльності. Матеріали посібнику можуть бути використані для підготовки аспірантів, докторантів у галузі знань «Освіта/Педагогіка» і для всіх, хто цікавиться використанням інформаційно-комунікаційних технологій у науковій і науково-педагогічній діяльності [9].

У статті «Моніторинг використання вебсайтів закладів освіти та наукових установ із мобільних пристроїв засобами Google Analytics» досліджено процедуру моніторингу використання вебсайтів закладів освіти та наукових установ із мобільних пристроїв за допомогою системи Google Analytics на прикладі вебресурсу електронної бібліотеки НАПН України. Проаналізовано

процеси відвідування та використання цього сайту для з'ясування потреб і мотивації користувачів з метою підвищення ефективності обслуговування, поліпшення контент-наповнення та збільшення його відвідуваності. Розглянуто використання сервісу Google Analytics як інструмента для збору, опрацювання та аналізу статистичних показників наукових та освітніх вебсайтів [18].

Матеріали статті «Зміст спецкурсу «Використання сервісів наукової електронної бібліотеки» розраховано на підвищення мотивації наукових і науково-педагогічних працівників до використання наукових електронних бібліотек для здійснення наукових досліджень, на розширення уявлення про теоретичні та організаційні основи інформаційної інфраструктури функціонування наукових електронних бібліотек, набуття вміння і навичок щодо створення й використання авторських профілів в ORCID та набуття компетенцій пошуку актуальних відомостей, внесення власних ресурсів до сховища, користування статистичними сервісами наукових електронних бібліотек. А отже, все це має підвищити рівень інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників щодо використання наукових електронних бібліотек та відкритих систем ідентифікування дослідників ORCID та Publons [19].

У статті «Відкриті цифрові системи в оцінюванні результатів науково-педагогічних досліджень» розглянуто особливості проведення наукових досліджень із соціогуманітарних наук. Авторами наведено вимоги та положення чинних вітчизняних нормативних документів на предмет їх відповідності європейським і міжнародним принципам та підходам щодо правильного використання кількісних показників в оцінюванні діяльності учених, науково-дослідних робіт та наукових установ з урахуванням специфіки галузі педагогічних наук. У цьому сенсі виокремлено якісні та кількісні критерії оцінювання досліджень, а також запропоновано розглядати як наукову продукцію в галузі педагогічних наук: державні стандарти освіти, типові освітні програми, підручники, навчальні, навчально-методичні, методичні, навчальні посібники, методичні рекомендації, хрестоматії, енциклопедії, словники, наукові довідники, електронні освітні ресурси навчального призначення, управління та підтримки наукових досліджень, а також проекти нормативно-правових документів, державних і галузевих програм, інформаційно-аналітичні матеріали та експертні висновки. Висвітлено досвід з використання сервісів відкритих наукометричних систем, інституційних репозиторіїв, систем альтернативної метрики для збирання та опрацювання статистичних даних щодо результатів педагогічних досліджень, які проводяться індивідуальним дослідником, колективом виконавців окремої науково-дослідної роботи, колективом структурного підрозділу чи наукової установи. Обґрунтовано доцільність створення та застосування для оцінювання результатів наукового колективу за науково-дослідною роботою спеціального НДР-профілю Google Академії, ранжування науковців за кількістю цитувань у межах напряму досліджень (за науковими інтересами, загального або часового чинника впливу наукової продукції, відмінної від наукових статей, на основі

даних щодо кількості її завантаження з інституційних репозиторіїв. Запропоновано аналітичну модель використання електронних копій наукової продукції як інформаційного ресурсу на основі аналітичних відомостей, пов'язаних з аналізом даних користувачів, які відвідали мережне сховище і скористалися науковим результатом шляхом його перегляду або завантаження як електронного ресурсу [9].

У статті «Використання наукометричних баз даних і систем вебаналітики для моніторингу електронних наукових фахових видань» визначено сервіси відкритих та комерційних наукометричних баз даних і систем вебаналітики, описано можливості їх застосування для здійснення моніторингу електронних наукових фахових видань щодо оприлюднення, поширення та використання результатів наукових досліджень, зокрема сервісів пошукової системи та відкритої наукометричної бази даних Google Scholar, інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки», багатофункціонального універсального сервісу вебаналітики Google Analytics, пошукової системи й бази даних наукових цитувань Open Ukrainian Citation Index, наукометричної системи Web of Science і наукометричної бази РІНЦ для здійснення моніторингу електронного наукового фахового видання «Інформаційні технології і засоби навчання» щодо впровадження результатів наукових досліджень. Уточнено поняття «моніторинг електронних наукових фахових видань», здійснено для цього добір засобів ІКТ з орієнтовними наукометричними показниками щодо оприлюднення, поширення та застосування результатів. Використання засобів ІКТ для моніторингу електронних наукових фахових видань уможливує відстежування наукометричних показників, актуальність контенту наукових видань, їх ранжування, кількість переглядів, завантажень і цитувань електронних версій наукової продукції через аналіз значень показників. Основними критеріями добору наукометричних баз даних і систем вебаналітики для моніторингу фахових видань є їх відкритість, функціональність інформативність та придатність для визначення показників моніторингу. За допомогою вебсистем моніторингу можна оцінювати показники статистики фахового видання, виявляти основні цілі й налаштовувати їх за потрібними параметрами, наповнювати сайт з урахуванням зацікавленості відвідувачів [27]. Використання відкритих електронних інформаційно-аналітичних систем є потужним допоміжним інструментом у проведенні наукових досліджень та впровадженні їх результатів.

Статтю «Експеримент з розвитку інформаційно-дослідницької компетентності науковців і викладачів на основі відкритих електронних систем» присвячено організації, основним етапам та аналізу результатів педагогічного експерименту з верифікації моделі розвитку інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників та перевірки ефективності відповідної методики. В основу такої моделі покладено відкриті електронні науково-освітні системи (ВЕНОС), призначені для ефективної організації та підтримки наукових досліджень у галузі освіти,

педагогіки, соціальних і поведінкових наук. На основі аналізу існуючих досліджень, власного досвіду авторів уточнено поняття ВЕНОС. Обґрунтовано, що структура цього поняття охоплюватиме наукові електронні бібліотеки, електронні відкриті журнальні системи (ЕВЖС), наукометричні бази даних, електронні соціальні мережі, системи оцінювання якості педагогічних тестів, системи цифрової ідентифікації вчених та їх наукових публікацій, програмні засоби перевірки унікальності текстів. Нині у системі підготовки наукових кадрів ці засоби є необхідним інструментарієм для організації наукової та навчальної діяльності. Експеримент з перевірки ефективності методики використання ВЕНОС для розвитку інформаційно-дослідницької компетентності дослідників проводився в наукових установах НАПН України (констатувальний етап) та в науково-дослідних підрозділах трьох ЗВО України (формульальний етап) упродовж трьох років. На констатувальному етапі визначено засоби ІКТ, які доцільно використовувати для оприлюднення та поширення результатів досліджень, а також вивчено ставлення науковців до їх використання. На формульальному етапі підтверджено основну гіпотезу дослідження про підвищення рівня розвитку інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників за умов цілеспрямованого та методично обґрунтованого застосування ВЕНОС. Встановлено, що розроблена експериментальна методика забезпечує позитивний розвиток ціннісно-мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного й дослідницького компонентів інформаційно-дослідницької компетентності [28].

У статті «Модель використання відкритих електронних науково-освітніх систем для розвитку інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників» розглянуто розроблену й обґрунтовану модель використання цих систем для розвитку інформаційно-дослідницької компетентності наукових та науково-педагогічних працівників, що містить чотири блоки: цільовий, змістовий, організаційно-діяльнісний і результативно-діагностичний. Побудову моделі реалізовано у п'ять етапів (добір відкритих електронних науково-освітніх систем, обґрунтування структурних компонентів моделі, конструювання та дослідження її властивостей, експертне оцінювання), у цьому векторі враховано принципи навчання дорослих, зокрема андрагогічний, акмеологічний, інформатичний, компетентнісний, практико-орієнтований. Встановлено, що відкриті електронні науково-освітні системи виступають як засоби розвитку інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників. Основними критеріями добору таких систем є відкритість, функціональність та їх придатність до використання в наукових установах і закладах вищої освіти. У моделі відображено основні змістові лінії (наукові електронні бібліотеки, електронні відкриті журнальні системи, хмарні сервіси Google, електронні освітні мережі, наукометричні, бібліографічні, статистичні, рейтингові науково-освітні системи та ін.), а також напрями, за якими має відбуватися підвищення рівня інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників.

Дослідження властивостей моделі здійснювалось у процесі проведення семінарів і тренінгів для науковців, а перевірка її валідності – методом експертного оцінювання [30].

У статті «Наукометричні показники оцінювання результативності досліджень наукових установ і закладів освіти» досліджено залежність місця наукових установ і закладів освіти у світових та вітчизняних рейтингах від показників наукометричних баз даних, адже нині наявність закладу в міжнародних рейтингах не лише популяризує заклад, а й уможливорює отримання підвищеного фінансування в цілому, що враховується в конкурсному оцінюванні під час державного або грантового фінансування університетської та академічної науки. Так, серед найзатребуваніших наукометричних показників означено загальну кількість публікацій та h-index – дані, що отримують з наукометричних баз даних Scopus, Web of Science або ж Google Scholar. Проаналізовано можливості зазначених наукометричних баз та сервісу «Бібліометрика української науки» (пошук та упорядкування науковців установи за h-index, розподіл учених/публікацій за галузями наук/роками/установами, рейтинг установ за кількістю вчених, h-index яких більший за певне число та ін.) для наукових установ і закладів освіти України загалом та вибірково. Наведено дані щодо місць українських закладів вищої освіти в означених рейтингах. Зроблено висновок про необхідність виваженої, свідомої і відповідальної політики наукових установ та закладів освіти щодо даних у профілях працівників задля досягнення найвищих результатів [10].

На меті статті «Наукометричні показники оцінювання результативності педагогічних досліджень науковців та науково-педагогічних працівників» виокремлено основні наукометричні показники оцінювання результативності педагогічних досліджень окремих науковців та науково-педагогічних працівників та здійснено огляд наукометричних баз даних, які доцільно використовувати для їх оцінювання. З'ясовано, що вимоги до науково-педагогічних працівників та науковців інших установ змінюються, як і змінюються вимоги до участі в різних конкурсах, грантах, проєктах, експертизах тощо. Для участі у таких видах діяльності обов'язковою умовою є наявність публікацій у журналах, що індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus та/або Web of Science. З огляду на це метою статті визначено, що найбільш вагомими наукометричними показниками оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень є загальна кількість публікацій, що індексуються у певних наукометричних базах даних, індекс Гірша (h-index). Зазначено, що цими показниками зазвичай користуються в наукометричних базах даних, затверджених МОН України, зокрема Scopus, Web of Science та ін., які є менш популярними. У статті розглянуто детально різні наукометричні бази даних та показники, що можуть бути оцінені за їх допомогою, – Scopus, Web of Science, Publons, Google Scholar, dblp, цифровий ідентифікатор науковця ORCID. Розглянуто вітчизняні сервіси «Науковці України» та «Бібліометрика української науки». Наголошено на тому, що наукометричні бази даних уможливають отримання узагальненого

уявлення про науково-педагогічну діяльність кожного науковця чи науково-педагогічного працівника у вигляді статистичних результатів публікаційної активності в різний період часу. Окрім того, варто вдосконалювати українські аналоги для того, щоб вітчизняні науковці не були залежні від закордонних наукометричних баз даних, що не завжди є у безкоштовному використанні. До перспектив подальших досліджень віднесено виокремлення критеріїв та показників для оцінювання результативності педагогічних досліджень [12].

У статті «Вітчизняний досвід використання інформаційно-цифрових технологій для оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень» зазначено, що цифрова трансформація суспільства, цифрова ера використання комп'ютерних засобів суттєво впливають на вимоги до інструментарію для оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень. Запропоновано авторське тлумачення понять «інформаційно-цифрові технології» та «оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень». Аналіз методик дав змогу встановити, що при оцінюванні не враховано таку наукову продукцію, як підручники, навчальні посібники, хрестоматії, глосарії, словники, наукові довідники, бібліографічні покажчики, наукові каталоги, електронні ресурси, бази даних та ін. Оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень доцільно здійснювати у поєднанні експертного оцінювання і наукометричних показників інформаційно-аналітичних систем з відкритим доступом. Перспективою подальших досліджень буде визначення критеріїв і показників оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень з використанням інформаційно-цифрових технологій [11].

У статті «Оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень: зарубіжний досвід» розглянуто проблему кваліфікованого аналізу джерельної бази та відтворюваності дослідження, використання формальних наукометричних показників, альтметричних підходів та цифрових бібліотечних систем. Зазначено, що для забезпечення надійності результатів, а, відповідно, і для вищих показників оцінювання результативності дослідження як першоджерел слід використовувати рецензовані видання, що індексуються у наукометричних базах даних. Водночас запровадження цифрового ідентифікатора, надання відкритих даних результатів дослідження з метою забезпечення відтворення досліджень та наявність електронних копій у цифрових інституційних репозиторіях також сприяє підвищенню показників результативності науково-педагогічних досліджень. Незважаючи на введення різноманітних нових наукометричних показників, все ж найбільш використовуваним є цитування (h-індекс). Альтметричні показники, які отримують на основі даних з соціальних мереж, з одного боку, мають перевагу порівняно з наукометричними базами даних у більшій швидкості оприлюднення результату, а з іншого, – у науковців все ще є сумніви щодо наявності прямого взаємозв'язку між впливом публікації за класичним і альтметричним підходами, головною причиною чого є можливість авторів штучно впливати на останній [22].

Метою статті «Вимоги до змісту та підготовки докторів філософії зі спеціальності «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» є розкриття вимог до змісту та підготовки докторів філософії зі спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології», виконання яких сприятиме успішній акредитації освітньо-наукових програм інших спеціальностей закладів вищої освіти України. Під час проведення дослідження здійснено аналіз нормативної бази документів для підготовки докторів філософії, стандартів вищої освіти, науково-методичної літератури, освітньо-наукових програм закладів вищої освіти. Результати дослідження полягають у висвітленні основних аспектів, на які слід звернути увагу задля успішної акредитації освітньо-наукових програм [21].

3. Захищені дисертації у контексті забезпечення якості підготовки наукових кадрів в умовах сучасних трансформацій (2020–2022 рр.)

У кандидатській дисертаційній роботі «Організаційно-педагогічні засади впровадження в наукових установах електронного документообігу на платформі SharePoint» схарактеризовано інформаційну систему підтримки електронного документообігу та розвиток компетентності наукових працівників з цього питання в умовах неформальної освіти. Обґрунтовано розроблену автором організаційно-педагогічну модель впровадження системи електронного документообігу та цифрове портфоліо наукового працівника як складника електронного документообігу. Загальні результати проведеного експерименту підтверджують викладену в дисертації гіпотезу та є підґрунтям для висновку: розроблена авторська організаційно-педагогічна модель впровадження системи електронного документообігу є результативною та рекомендована до використання в процесі впровадження інформаційної системи в наукових установах [31].

Докторську дисертаційну роботу на тему «Теоретико-методичні основи використання цифрових відкритих систем у підготовці аспірантів і докторантів з наук про освіту» [32] присвячено підготовці наукових кадрів в аспірантурі й докторантурі, «що враховує сучасні вимоги цифрової трансформації суспільства та важливість розвитку цифрової, інформаційно-аналітичної та інформаційно-дослідницької компетентностей аспірантів і докторантів як майбутніх фахівців, що забезпечуватимуть цифровізацію освіти і науки». У дослідженні відображено досвід зарубіжних і вітчизняних практик підготовки аспірантів і докторантів в умовах цифрової трансформації суспільства, обґрунтовано організаційно-педагогічні умови та досвід підготовки аспірантів і докторантів з інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. Запропоновано застосування сервісів цифрових відкритих систем для організації підготовки наукових кадрів, визначено «критеріальні характеристики та рівні розвитку цифрової, інформаційно-аналітичної, інформаційно-дослідницької компетентностей аспірантів і докторантів», розроблено моделі цифровізації підготовки аспірантів і докторантів з наук про

освіту у ЗВО/НДІ, розглянуто використання цифрових відкритих систем для розвитку цифрової, інформаційно-аналітичної та інформаційно-дослідницької компетентності аспірантів і докторантів з наук про освіту, представлено основні компоненти науково-методичної системи використання цифрових відкритих систем у підготовці наукових кадрів.

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо механізмів реалізації ефективного врядування в університетах: аналітичні матеріали у двох частинах / І. Драч, С. Калашнікова, О. Паламарчук, В. Рябченко, Л. Червона ; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ : Прінтеко, 2020. 241 с.
2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства: аналітичні матеріали у двох частинах / В. Зінченко, В. Брижнік, Л. Горбунова, С. Курбатов, Ю. Мелков, І. Сікорська, І. Степаненко, О. Шипко; за ред. В. Зінченка. Київ : Прінтеко, 2020. 270 с.
3. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки: довід. бюл. Вип. 11 / НАПН України, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2020. 50 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722217/>; <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=25503> (дата звернення: 15.01.2021).
4. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки: довід. бюл. Вип. 12 / НАПН України, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2020. 91 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722218/> (дата звернення: 17.01. 2021).
5. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки: довід. бюл. Вип. 13 / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : ТВОРИ, 2021. 78 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725240/> (дата звернення: 22.12.2021).
6. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки: довід. бюл. / НАПН України, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : ТВОРИ, 2021. Вип. 14. 39 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727585/> (дата звернення: 22.12.2021).
7. Биков В. Ю., Литвинова С. Г., Тукало С. М. (2021). Концептуальні підходи до проектування цифрового портфоліо наукових і науково-педагогічних працівників. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», Вип. 60. С. 9–16. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-60-9-16>.
8. Биков В. Ю., Пінчук О. П., Лупаренко Л. А. (2021). Представленість наукового контенту енциклопедичної тематики у наукометричних і реферативних базах даних. *Інформаційні технології і засоби навчання*, Вип. 5 (85). С. 360–383. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v85i5.4750>.
9. Биков В. Ю., Спірін О. М., Білощицький А. О., Кучанський О. Ю., Діхтяренко О. В., Новицький О. В. (2020). Відкриті цифрові системи в оцінюванні результатів науково-педагогічних досліджень. *Інформаційні технології і засоби навчання*, Вип. 1 (75). С. 294–315. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v75i1.3589>.

10. Биков В. Ю., Спірін О. М., Іванова С. М., Вакалюк Т. А., Мінтій І. С., Кільченко А. В. (2021). Наукометричні показники оцінювання результативності досліджень наукових установ і закладів освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*, Вип. 6 (86). С. 289–312. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v86i6.4656>.

11. Вакалюк Т. А., Іванова С. М., Кільченко А. В. (2021). Вітчизняний досвід використання інформаційно-цифрових технологій для оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, Вип. 198, С. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-198-19-24>.

12. Вакалюк Т. А., Спірін О. М., Мінтій І. С., Іванова С. М., Новицька Т. Л. (2021). Наукометричні показники оцінювання результативності педагогічних досліджень науковців та науково-педагогічних працівників. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, Вип. 60. С. 167–184.

13. Відкриті електронні науково-освітні системи у науково-дослідній діяльності: метод. посібник / Іванова С. М., Дем'яненко В. М., Дудко А. Ф., Кільченко А. В., Лабжинський Ю. А., Лупаренко Л. А., Новицька Т. Л., Новицький, С. В., Спірін О. М., Ткаченко В. А., Шиненко М. А., Яськова Н. В., Яцишин А. В.; за наук. ред. проф. О. М. Спіріна. Київ : Педагогічна думка, 2020. 208 с.

14. Використання результатів наукового дослідження «Система інформаційно-аналітичної підтримки педагогічних досліджень на основі електронних систем відкритого доступу» в освітньо-науковій практиці : зб. матер. / О. М. Спірін, С. М. Іванова, Т. Л. Новицька, С. В. Новицький, А. В. Кільченко, Л. А. Лупаренко; за заг. ред. С. М. Іванової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 60 с.

15. Губеладзе І. Г., Яцишин А. В., Сухіх А. С. (2021). Роль цифрових технологій у формуванні почуття власності молодого вченого. *Інформаційні технології і засоби навчання*, Т. 85, Вип. 5, С. 304–322. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v85i5.4533>.

16. Добко, Т. В., Пономаренко Л. О. (2020). Національна бібліографія України: здобутки, проблеми, перспективи. *Науково-педагогічні студії*, Вип. 4. С. 110–124. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2020-4-110-124>.

17. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2020 р. / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : НАПН України, 2021. 473 с. DOI: <https://doi.org/10.37472/zvit2020>.

18. Іванова, С. М., Кільченко А. В. (2020). Моніторинг використання вебсайтів закладів освіти та наукових установ із мобільних пристроїв засобами Google Analytics. *Нова педагогічна думка*, Т. 103, Вип. 3, С. 41–47. DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2020-103-3-41-47>.

19. Іванова С. М., Новицька Т. Л., Новицький С. В. (2020). Зміст спецкурсу «Використання сервісів наукової електронної бібліотеки». Звітна наук.-практ. конф., присв. 20-річчю Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, м. Київ, Україна, С. 46–50.

20. Кільченко, А. В. (2020). Аналітика вебресурсу Електронної бібліотеки НАПН України засобами моніторингових системою. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, Вип. 2 (158). С. 13–23.

21. Моркун В. С., Грищенко, С. М., Мінтій, І. С., Мар'єнко, М. В., Єчкало, Ю. В. (2021). Вимоги до змісту та підготовки докторів філософії зі спеціальності «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології». *Освітній вимір*, Вип. 4 (56). С. 77–89.

22. Олексюк В. П., Іванова С. М., Мінтій І. С. (2021). Оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень: зарубіжний досвід. *Освітній вимір*, Вип. 4 (56). С. 58–74.

23. Радкевич В. О. (2021). Наукова платформа професійної освіти: сталий розвиток. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, Т. 3, Вип. 1, С. 1-9. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-17-1>.

24. Радкевич В. О. (2021). Науковий супровід забезпечення якості професійної (професійно-технічної) освіти. *Професійна освіта*, Вип. 3. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729184/> (дата звернення: 15.02.2022).

25. Ростока М. Л. (2020). Інформаційно-аналітичний супровід освіти як сфера наукової діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Педагогіка*, Вип. 8 (15). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-8\(15\)-05](https://doi.org/10.33296/2707-0255-8(15)-05), URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730127/> (дата звернення: 07.07.2021).

26. Ростока М. Л. (2022). Інформаційно-аналітичний супровід підготовки наукових кадрів: трансдисциплінарний підхід. *Імідж сучасного педагога*, Вип. 1 (202), С. 31–36. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-1\(202\)-31-36](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-1(202)-31-36), URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730127/> (дата звернення: 27.03.2022).

27. Спірін О. М., Іванова С. М., Кільченко А. В., Новицька Т. Л. (2020). Використання наукометричних баз даних і систем вебаналітики для моніторингу електронних наукових фахових видань. *Інформаційні технології в освіті*, Вип. 4 (45). С. 60–82. DOI: <https://doi.org/10.14308/ite000732>.

28. Спірін О. М., Іванова С. М., Лупаренко Л. А., Дудко А. Ф., Олексюк В. П., Новицька Т. Л. (2020). Експеримент з розвитку інформаційно-дослідницької компетентності науковців і викладачів на основі відкритих електронних систем. *Інформаційні технології і засоби навчання*, Т. 80, Вип. 6, С. 281–308.

29. Теоретичні основи розвитку науково-педагогічного потенціалу університетів України у контексті розширення інституційної автономії : препринт (аналітичні матеріали) (І частина) / авт. кол.: О. Жабенко, В. Муромець, І. Регейло, Ю. Скиба, Г. Чорнойван, О. Ярошенко ; за ред. Ю. Скиби. Київ : ІВО НАПН України, 2020. 113 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-40-3-2020>.

30. Спірін О. М., Іванова С. М., Яцишин А. В., Лупаренко Л. А., Дудко А. Ф., Кільченко А. В. (2020). Модель використання відкритих електронних науково-освітніх систем для розвитку інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників. *Інформаційні технології і засоби навчання*, Т. 77, № 3. С. 302–323. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3985>.

31. Тукало С. М. (2021). Організаційно-педагогічні засади впровадження в наукових установах електронного документообігу на платформі SharePoint: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 (01). Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. 256 с.

32. Яцишин А. В. (2021). Теоретико-методичні основи використання цифрових відкритих систем у підготовці аспірантів і докторантів з наук про освіту: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.10 (01). Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. 636 с.

33. Iatsyshyn Ann. V., Iatsyshyn And. V., Kovach V. O., Zinovieva I., Artemchuk V. O., Popov O. O., Cholyskina O., Radchenko Ol., Radchenko Ok. and Turevych A. (2020). Application of Open and Specialized Geoinformation Systems for Computer Modelling Studying by Students and Ph.D Students. In: ICTERI2020: Proceedings of the 16th International Conf. on ICT in Education, *Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*. Vol. II: Workshops, 2 (2732). pp. 893–908. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2732/20200893.pdf> (дата звернення: 30.03.2022).

34. Luparenko L. A. (2020). The Use of Electronic Open Journal Systems in Scientific and Pedagogic Research: Results of Experiment. ICTERI 2020: ICT in Education, *Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*. Part VI: 4th International Workshop Methods, Resources and Technologies for Open Learning and Research (MROL 2020), Vol. 2732. pp. 1113–1128. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2732/20201113.pdf> (дата звернення: 30.03.2022).

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД (аналітичний огляд)

Автор-упорядник:

Годецька Т. І., науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Автором аналітичного огляду проаналізовано зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів. В огляді актуалізовано увагу на підготовці андрагогів в педагогічних закладах вищої освіти Угорщини. Зазначається, що професія андрагога – одна з найпопулярніших в Угорщині. Тому здобути освіту андрагога можна не лише в педагогічних університетах, а й в інших закладах вищої освіти.

В огляді розглянуто інноваційні науково-практичні розробки різних зарубіжних країн щодо професійної підготовки вчителів. Так, у Німеччині підготовка майбутніх учителів відбувається в два етапи та має теоретичний і практичний характер: навчання у закладі вищої освіти і практика/стажування; у Республіки Польща виокремлено ключові компетенції вчителя польської мови та виявлено три напрями його професійного розвитку; у Швеції є можливість коригування педагогом свого педагогічного профілю упродовж усього життя; в Австралії описано позитивний вплив керівництва на процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів та їх адаптацію в умовах школи; в Європі англійська компетентність європейських викладачів і науковців є складовою професійної компетентності і забезпечує їх конкурентоспроможність в умовах ринку праці; у США систематизовано різноманітні програми підготовки андрагогів та об'єднано їх у групи: програми освіти дорослих, програми лідерства в освіті дорослих, програми міждисциплінарного характеру; провідними закладами вищої освіти США запроваджено системний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері ІТ та ІТ-менеджменту.

Республіка Польща здобула досвід з підготовки фахівців економічної галузі вищих навчальних закладів. Автор вважає, що пропонуваний досвід варто запроваджувати в українських закладах освіти.

Ключові слова: вчитель, андрагог, професійна підготовка, професійна компетентність, ІТ-менеджмент, інновації зарубіжного досвіду.

Для аналітичного огляду дібрано із зарубіжного досвіду найефективніші, найінноваційніші напрацювання, а отже, й найцінніші для української освіти. Розглянемо детальніше кожну з пропозицій.

У дослідженні доктора педагогічних наук, професора О. В. Аніщенко «Зарубіжний досвід підготовки андрагогів: аналіз дисертаційних досліджень у галузі педагогічних наук в Україні» [2] проаналізовано дисертаційні дослідження в галузі педагогічних наук в Україні, у яких висвітлено зарубіжний досвід підготовки андрагогів. Обґрунтовано актуальність порушеної проблеми та здійснено класифікацію і систематизацію опрацьованих дисертацій на основі запропонованих критеріїв (особистісно-інформаційний, предметно-змістовий, організаційно-процесуальний, науково-ідентифікаційний). Авторкою встановлено, що у дисертаціях українських науковців викладено концептуальні, теоретичні засади професійної підготовки сучасних фахівців-андрагогів в окремих європейських країнах, зокрема в США, Канаді, Мексиці й Венесуелі, та розглянуто змістові, організаційні, процесуальні аспекти професійної підготовки андрагогів. Акцентовано увагу на науковій новизні та практичному значенні дисертаційних досліджень, здійснених українськими науковцями. Виокремлено нагальні завдання педагогічної науки й практики в умовах стрімкого зростання попиту і пропозицій на національному ринку освітніх послуг у сфері освіти дорослих, серед яких, зокрема, розроблення професійного стандарту за професією «Андрагог», програм підготовки й підвищення кваліфікації педагогічного персоналу закладів формальної і неформальної освіти дорослих, який покликаний здійснювати професійну діяльність в умовах структурних перетворень суспільства та економіки у ситуації нестабільності й невизначеності. Дослідницею наголошено на доцільності подальшого вдосконалення змісту педагогічної освіти, виходячи з цільового спрямування (підготовка до роботи з різними категоріями дорослих), посадових обов'язків фахівців-андрагогів, попередньо здобутої ними освіти (для закладів післядипломної освіти), досвіду діяльності, індивідуальних інтересів, культурно-освітніх потреб тощо.

За словами авторки, на сучасному етапі розвитку освіти в Україні професійна підготовка андрагогів не набула значного поширення та ознак системності. У цій сфері освітньої діяльності нині працюють три заклади вищої освіти: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Водночас дослідниця зазначає, що в освітній практиці зарубіжних країн накопичено багаторічний досвід підготовки таких фахівців, а на сторінках зарубіжної педагогічної періодики, у наукових і методичних працях розкрито змістові, організаційно-педагогічні та інші особливості їх підготовки, широкий спектр можливостей, перспективні напрями розвитку системи підготовки андрагогів до навчання дорослих.

Результати наукового пошуку дають підстави для висновку про те, що станом на листопад 2020 р. в Україні захищено лише одне дисертаційне дослідження, сфокусоване винятково на специфіці підготовки педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих у зарубіжних країнах. Йдеться про дисертацію О. Ю. Чугай «Професійна підготовка педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у США» (2016). Уперше в українській педагогічній науці здійснено цілісний аналіз проблеми професійної підготовки педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у США; проаналізовано її становлення й особливості розвитку, розроблено відповідну періодизацію (чотири періоди); виокремлено структурні, змістові, процесуальні особливості підготовки андрагогів; визначено перспективні напрями розвитку професійної підготовки фахівців-андрагогів та окреслено можливості використання прогресивних ідей американського досвіду для реформування української системи освіти на національному й інституційному рівнях. Крім того, систематизовано різноманітні програми підготовки андрагогів у США та об'єднано їх у групи: програми освіти дорослих; програми лідерства в освіті дорослих; програми міждисциплінарного характеру. Авторкою доведено, що американські університети здійснюють підготовку педагогів для дорослих за магістерськими та докторськими програмами, і кожен заклад самостійно визначає перелік компетентностей андрагога. При цьому виявлено, що в переважній більшості університетів у цьому процесі беруть до уваги доповідь «Компетентності XXI століття», що дає можливість виокремити шістьнадцять компетентностей за п'ятьма блоками: аналітичні вміння, міжособистісне спілкування, працездатність, оброблення інформації, здатність до змін. Авторка дійшла висновку, що в американській освітній практиці використовують широкий арсенал методів і методик оцінювання теоретичної і практичної готовності майбутніх андрагогів до професійної діяльності (метод проєктів, зокрема проєкт Кепстоун), кейс-метод, персональне есе, «рефлексивні роздуми», портфоліо, презентації тощо; методики самооцінювання та взаємооцінювання) [2].

Авторами цитованих дисертацій здійснено переклад зарубіжних програм з підготовки андрагогів, розроблено авторські курси з освіти дорослих та її науково-методичне забезпечення, обґрунтовано рекомендації щодо використання досвіду зарубіжних країн у закладах освіти в Україні тощо. На думку дослідниці, здобуті науковцями результати стануть не лише підґрунтям для подальших наукових пошуків у сфері освіти дорослих, а й сприятимуть розробленню та впровадженню програм підготовки й підвищення кваліфікації педагогічного персоналу закладів формальної і неформальної освіти дорослих, освітніх програм з підготовки андрагогів (у ЗВО), розробленню професійного стандарту за професією «андрагог», а також сприятимуть подальшому вдосконаленню змісту педагогічної освіти з урахуванням культурно-освітніх потреб, індивідуальних інтересів, цільового спрямування навчання, посадових обов'язків фахівців андрагогів, попередньо здобутої ними освіти, досвіду діяльності тощо [2].

Авторкою також зроблено прогностичний висновок щодо подальшого розроблення, удосконалення критеріїв систематизації науково-педагогічних досліджень у сфері освіти дорослих [2].

У статті Т. В. Горетько «Порівняльний аналіз спеціальностей для підготовки менеджерів інформаційних технологій в Україні та США» [16] представлено порівняльний аналіз спеціальностей для підготовки фахівців у сферах інформаційних технологій і менеджменту в Україні та США упродовж останніх 25 років. Особливу увагу, за словами авторки, приділено спеціальностям, у межах яких можна здійснювати професійну підготовку фахівців з ІТ-менеджменту як напряму на перетині інформаційних технологій та менеджменту. Зокрема, простежено трансформації у постановах Кабінету Міністрів України стосовно цих галузей знань, детально розглянуто зміни, внесені у розподілення освітньо-кваліфікаційних рівнів, виокремлення галузей знань, напрямів підготовки та спеціальностей постановами № 325 від 1994 р., № 507 від 1997 р., № 1719 від 13.12.2006 р., № 787 від 27.08.2010 р. та № 266 від 2015 р. Окреслено також стандарти вищої освіти у сферах інформаційних технологій і менеджменту, розроблені на основі чинної постанови № 266 від 2015 р. та інших нормативних документів. Авторкою визначено особливості регулювання професійної підготовки менеджерів та ІТ-фахівців у США. Зокрема, розглянуто Керівні принципи та стандарти з акредитації, розроблені Асоціацією з розвитку університетських бізнес-шкіл, та рекомендації Computing Curricula, розроблені Асоціацією обчислювальної техніки та Комп'ютерним товариством Інституту інженерів з електроніки та електротехніки, співвіднесено комп'ютерні спеціальності в США та Україні. Встановлено, що в Україні продовжується реформування та розвиток галузей знань «Менеджмент» та «Інформаційні технології». Зроблено висновок, що передбачена стандартами ІТ-складова у підготовці менеджерів в Україні та США є подібною, а бізнес-складова в підготовці ІТ-фахівців в Україні значно менша, що звужує можливості підготовки ІТ-менеджерів в Україні в межах існуючих ІТ-спеціальностей. Наголошено на перспективності дослідження програм, за якими здійснюється підготовка майбутніх ІТ-менеджерів в Україні, та важливості врахування конструктивного досвіду США для розвитку підготовки фахівців з ІТ-менеджменту в університетах України [16].

Кандидатом педагогічних наук К. В. Годлевською у статті «Професійна підготовка андрагогів в Угорщині» [4] проаналізовано суспільно-політичні, організаційно-педагогічні передумови й особливості становлення й розвитку в Угорщині системи професійної підготовки андрагогів; розглянуто її нормативно-правове забезпечення (Постанова Міністерства Людських Ресурсів 18/2016 (VIII. 5) «Про спільні вимоги щодо підготовки бакалаврів та магістрів професійно-технічної освіти, а також загальні вимоги до підготовки вчителів», Закон «Про освіту дорослих» та ін.). Авторкою науково обґрунтовано особливості організації і змісту професійної підготовки андрагогів в університетах Угорщини, а також з'ясовано, що підготовка андрагогів здійснюється на рівні бакалаврату (Організація спільноти) і магістратури

(Андрагогіка), здобути яку можна як у педагогічних, так і непедагогічних закладах вищої освіти. За її словами, на основі аналізу навчальних планів і програм професійної підготовки андрагогів визначено особливості змісту, зокрема показано, що він побудований на принципах науковості, проблематизації, інтегративності, індивідуалізації, диференціації, варіативності, прогностичності, цілісності. Дослідниця наголошує на підтвердженні того, що велику частку професійної підготовки становлять знання про функціонування людини на сучасному ринку праці, принципи розвитку й навчання співробітників організацій та особливості сучасних технологій навчання дорослої людини. Авторка переконана, що здобуті знання можуть стати у пригоді для аналізу стану та змін, які відбуваються у сфері освіти дорослих, допоможуть планувати, організовувати й просувати просвітницьку діяльність для дорослих відповідно до чинного законодавства та соціальних, професійних і освітніх стандартів. Зазначено, що вкрай важливим напрямом діяльності андрагогів в Угорщині є робота з інтегрування найбільш незахищених верств населення в соціум, а також із розвитку освітніх, наукових, інституційних і методичних навичок.

Дослідниця вважає, що професія андрагога – одна з найпопулярніших в Угорщині. Затребуваність андрагогічної підготовки обумовлюється великою вірогідністю успішного працевлаштування, а саме: можливістю знайти роботу у навчальних відділах різних організацій, тренінгових компаніях, в інституціях ринку праці, кадрових агентствах, редакціях освітніх порталів, громадських організаціях, що працюють в галузі освіти дорослих, а також в організаціях і установах культури, регіональних центрах освіти дорослих та ін. Окрім того, випускники можуть працювати в урядових та громадських організаціях і установах різних рівнів, які відповідають за розроблення політики та підтримку освітньої діяльності дорослих. Важливим є те, що більшість випускників спеціальності «Андрагогіка» працюють або продовжують навчання за спеціальністю, а саме: 70% працює в закладах освіти дорослих, 9% – працюють і навчаються далі; 2% – продовжують навчання; 4% – будують кар'єру за напрямом. Інші 15% – виїхали за кордон або знаходяться у пошуках місця роботи [4].

Зроблено прогностичний висновок щодо перспективи подальших досліджень, зокрема щодо з'ясування можливостей творчого використання прогресивних ідей угорського досвіду в системі андрагогічної освіти України на різних рівнях [4].

У статті «Особливості застосування каскадного підходу в освіті дорослих Грецької Республіки» [11] кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник Н. О. Постригач аналізує основні характеристики, переваги та вимоги до каскадної моделі навчання та освіти дорослих у Грецькій Республіці. На основі контент-аналізу літературних джерел авторкою проаналізовано зарубіжний досвід, зроблено висновок про те, що Греція – одна з небагатьох країн, в якій цю модель було широко впроваджено. З'ясовано, що понад 20 000 педагогів дорослих пройшли навчання за допомогою каскадної моделі

у чотирьох різних варіаціях упродовж майже 15-річного періоду. Досвід, набутий під час впровадження та оцінювання цих програм, засвідчив, що каскадний підхід може бути найкращим вибором, коли йдеться про численну цільову групу тих, хто навчається, та обмеженість ресурсів (часових, матеріальних тощо).

Авторкою визначено мету статті – аналіз упровадження каскадного підходу в освіті й навчанні дорослих у Грецькій Республіці та виявлення особливостей використання каскадної моделі в підготовці тренерів дорослих. Основним методом дослідження став метод контент-аналізу літературних джерел [11].

Дослідницею доведено, що вирішальними чинниками впровадження каскадної моделі є: урахування освітніх потреб тих, хто навчається; ретельний добір експертів і тренерів на першому етапі, постійний моніторинг підготовки програм та їх упровадження, ґрунтовність навчальних матеріалів. Зроблено прогностичний висновок, що напрямом подальших досліджень порушеної проблеми може стати вивчення можливостей упровадження каскадного підходу у сфері професійного розвитку вчителів Грецької Республіки [11].

У статті І. В. Говорун «Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у Федеративній Республіці Німеччині» [3] зазначено, що на основі аналізу організації початкової освіти у ФРН визначено особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Авторкою з'ясовано, що підготовка майбутніх учителів у ФРН незалежно від федеральної землі здійснюється в два етапи та має теоретичний і практичний характер навчання у закладі вищої освіти і практику/стажування. Перший етап охоплює підготовку в галузі того чи іншого розділу шкільної програми. Курс навчання короткий і спрямований на вивчення загальноосвітніх дисциплін, теоретичних курсів зі спеціальності й педагогічних дисциплін. Структура шкіл в окремих федеральних землях є неоднорідною, тому в програмах навчання враховують підготовку майбутніх учителів тих місцевостей, де більше шкіл одного типу. Другий етап спрямований головним чином на проведення педагогічної практики в школах у процесі безпосередньої викладацької діяльності, а її метою є підготовка майбутнього вчителя до практичної роботи в школі на основі добре засвоєної теорії.

Метою статті, за словами дослідниці, є аналіз професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті особливостей організації початкової освіти у Федеративній Республіці Німеччині [3].

Звернуто увагу на те, що вчительський шлях у ФРН досить тривалий. Програми педагогічної освіти, за словами дослідниці, є найбільш довгочасними в Європі – їх тривалість залежить від кваліфікації і становить від 5 до 6,5 років. Програма навчання за фахом «Педагогіка» багато в чому залежить і від того, у школі якого рівня викладатиме майбутній учитель. У Німеччині розрізняють вчителів початкових і середніх шкіл (з 5-го по 10-й клас) і вчителів старших класів гімназій і професійних шкіл (з 11-го по 13-й клас). Для підготовки вчителів початкових класів в одних федеральних землях існує окрема

спеціальність, в інших – це поглиблена спеціалізація в рамках навчання вчителів середніх шкіл. Підготовка вчителів початкових класів та середніх шкіл може здійснюватися як в університетах, так і у вищих спеціальних навчальних закладах, а викладачів для гімназій готують виключно університети [3].

Отже, результатом професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у ФРН є людиноцентристська спрямованість, науковість освіти, регіональний і краєзнавчий компоненти у змісті освіти. Авторка зазначає, що важливим елементом є любов до своєї роботи, а також постійне удосконалення професійних навичок. Дослідницею визначено перспективу подальших досліджень, яку вбачають у виявленні та аналізі шляхів професійного удосконалення й можливостей особистісного розвитку молодих вчителів початкових класів у ФРН [3].

У статті Т. В. Горетько «Програми підготовки майбутніх ІТ-менеджерів в університетах США: змістовий аспект» [17] обґрунтовано актуальність порушеної проблеми. Дослідницею розглянуто зміст поняття «освітня програма» та виокремлено основні структурні елементи, що мають бути наявними в освітніх програмах згідно з Законом України «Про вищу освіту». На прикладах трьох університетів США різних типів виявлено та проаналізовано структурні особливості й змістове наповнення освітніх програм за напрямом «ІТ-менеджмент». Авторкою зроблено висновок, що структура усіх трьох програм є подібною, а змістове наповнення суттєво різниться. При цьому дисципліни в програмах можна умовно поділити на групи, хоча цей розподіл і є нерівномірним. Водночас усі три університети наголошують на перспективності напряму «ІТ-менеджмент» і великому попиті на фахівців цієї спеціальності на ринку праці. Усі три програми є практико-орієнтованими й спрямованими на ефективний розвиток умінь і навичок студентів.

Авторкою визначено мету статті – виокремлення та аналіз специфіки ІТ-менеджменту на прикладах кількох вищих навчальних закладів США установ.

Отже, проведений аналіз показав, що три досліджувані навчальні програми охоплюють усі необхідні структурні елементи, логіка подання яких дещо інша. Навпаки, навчальні програми істотно відрізняються за змістом. Три навчальні програми є практико-орієнтованими та спрямовані на ефективний розвиток умінь учнів. Зроблено прогностичний висновок, що дослідження можуть бути спрямовані на більш розгорнутий огляд змістової специфіки навчальних програм з управління ІТ в США з метою впровадження їхнього конструктивного досвіду в Україні [17].

У статті Т. В. Маслової «Види і форми професійного розвитку вчителів польської мови в системі післядипломної освіти Республіки Польща» [8] обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми. Авторкою з'ясовано, що професійний розвиток вчителя розглядається польськими науковцями як цілеспрямований, планований та постійний процес неперервної освіти і полягає у підвищенні та зміні його професійних компетентностей та кваліфікації, всебічному розвитку особистості, організованому та впровадженому інституціями, які спеціалізуються в цій галузі, а також у процесі самоосвіти та

самовдосконалення. Зазначено, що в Польщі визначено три напрями професійного розвитку вчителів польської мови: курси підвищення кваліфікації, пропоновані різними інституціями, внутрішньошкільна підготовка та самоосвітня діяльність. Дослідниця зазначає, що інституціональні форми навчання вчителів найчастіше ототожнюються зі створенням та функціонуванням закладів, що проводять різні заняття: курси післядипломної освіти, кваліфікаційні курси, майстер-класи, тренінги тощо. Післядипломна освіта та кваліфікаційні курси, окрім оновлення й модифікації різних напрямів викладацької компетентності, одночасно пропонують такі додаткові кваліфікації, як викладання іншого предмета або проведення освітнього курсу. Внутрішньошкільне вдосконалення вчителів є тією формою, що інтегрує колектив учителів навколо спільно відпрацьованого бачення цілей і завдань школи. Для реалізації цілей внутрішньошкільного вдосконалення вчителів зазвичай утворюються робочі групи, що об'єднують компетентних осіб, зацікавлених певною проблемою. Зазначені вище форми підвищення кваліфікації вчителів доповнюються їхньою самоосвітньою діяльністю.

Вчені вважають, що вибір форм професійного розвитку залежить від того, у якому напрямі вчитель планує вдосконалюватися. З огляду на це вартим уваги, на думку авторки, є розподіл напрямів згідно з чотирма функціями професійного вдосконалення: адапційна, яку часто називають упроваджувальною (впровадження в професійне життя), вирівнювальна (підвищення компетентностей, навичок, кваліфікації до нових вимог), оновлювальна (ознайомлення з новими досягненнями, знаннями, вміннями тощо), реконструктивна (прагнення до інновацій, змін, креативності в освіті). Головним завданням кожного напрямку вдосконалення є передусім стимул до розвитку в професії, що розуміється як неперервний процес становлення вчителя [8].

Дослідницею зроблено прогностичний висновок щодо перспективи подальших досліджень, яка полягає у виявленні та аналізі шляхів розвитку компетентностей вчителя польської мови у системі післядипломної освіти в Республіці Польща [8].

У дослідженні «Розвиток англomовної професійної компетентності викладачів і студентів закладів вищої освіти» [14] кандидатом педагогічних наук, доцентом Ю. Є. Халемендик досліджено проблему ролі викладача в процесі розвитку англomовної професійної компетентності студентів як майбутніх фахівців в умовах закладу вищої освіти. Авторкою визначено мету статті – аналіз діяльності викладачів закладів вищої освіти з розвитку англomовної професійної компетентності майбутніх фахівців на прикладі студентів спеціальності «Психологія» Запорізького національного університету. Дослідницею наголошено, що в Україні англomовна підготовка студентів-психологів спирається на концепцію іншомовної освіти, яка базується на інтегрованому навчанні мови та культури відповідних країн, діалозі рідної та іноземної культур. Експериментально доведено, що загальне значення середнього показника англomовної компетентності студентів як

майбутніх фахівців становило 9,13 балів із 20 можливих, що свідчить про нагальну необхідність удосконалення викладання англійської мови у закладах вищої освіти.

Аналіз зарубіжних джерел доводить, що англійська мова в Європі набуває поширення, зростає її вплив на інші мови. Учені констатують домінування англійської мови у сфері торгівлі, міжнародних зв'язків, освіти, науки, медицини тощо. Зазначено, що в Європі англомовна компетентність європейських викладачів і науковців є складовою професійної компетентності і забезпечує їхню конкурентоспроможність в умовах ринку праці.

Авторкою зроблено прогностичний висновок щодо перспективи подальших досліджень: у відповідь на підвищення вимог суспільства до рівня володіння англійською мовою випускниками закладів вищої освіти, зростання конкуренції на європейському ринку праці, глобальні кризові явища в педагогічній науці відбуваються процеси інтенсивного пошуку таких підходів і методик навчання англійської мови студентів, які б забезпечили процес формування особистості майбутніх фахівців в умовах конкуренції на європейському ринку праці [14].

У статті Л. П. Пуховської «Європейські стратегії, підходи і моделі розвитку освіти дорослих» [13] розкрито європейські стратегії розвитку феномену освіти дорослих в умовах відкритості та інтернаціоналізації освітньо-наукового простору. Авторка наголошує на завданнях розбудови освіти і навчання дорослих як ефективного сектора в структурі цілісної системи освіти кожної країни. Схарактеризовано теорії освіти дорослих, які найбільш поширені у світі, зокрема андрагогічна, навчання на основі досвіду, трансформаційна, та розглянуто можливості щодо їх використання в контексті нових підходів до навчання фахівців. Авторкою обґрунтовано думку про те, що нові підходи західних вчених до теоретичного осмислення освіти дорослих можна уявити у вигляді системи концепцій, об'єднаних вихідним педагогічним контекстом – теорією освіти упродовж життя, з її сучасним наголосом на дорослій половині людського життя після здобуття основної освіти. У статті дослідниця доводить, що завдання переосмислення освіти і підготовки фахівців в XXI ст. в Україні і за кордоном актуалізує емпіричні теорії навчання, центральним концептом яких є досвід. З огляду на це проаналізовано положення трансформаційного навчання, результатом впровадження якого в освітній процес може стати трансформація професійного розвитку педагогів, особистісний розвиток і підвищення рівня педагогічної майстерності педагогів. Розглянуто сучасні успішні моделі професійного розвитку педагогів у зарубіжній практиці освіти: модель «Школа професійного розвитку» (Professional Development School – PDS), клінічна модель (clinical model), модель навчання на робочому місці (work-based learning), модель навчання на базі проєктів (project-based learning), модель навчання на основі реальних проблем (PBL), модель навчання на базі досвіду (experience-based learning systems – EBLS), матрична модель свідомої компетентності (matrix model of conscious competence). Зроблено висновок щодо необхідності використання

в Україні зарубіжних теоретичних надбань у сфері освіти дорослих з метою вибудови максимально ефективного навчання на всіх етапах – від створення концепції до практичної реалізації; формування стратегій з урахуванням контексту навчання; використання педагогами технологій, які максимально відповідають контексту; професійного розвитку педагогів як рефлексуючих практиків [13].

У статті О. В. Аніщенко, О. В. Баніт, Т. Г. Калюжної «Андрагогічна компетентність педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих: сутнісний аспект» [1] проаналізовано сутність андрагогічної компетентності педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих. Науковцями обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, доцільність її розгляду в контексті професіоналізації освіти дорослого населення. Зокрема наголошено, що сформованість андрагогічної компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників є однією з найважливіших умов забезпечення ефективності освітнього процесу в закладах формальної і неформальної освіти дорослих. Обґрунтовано доцільність формування й розвитку андрагогічної компетентності педагогів у традиційному, дистанційному й змішаному форматах в умовах формальної і неформальної освіти.

Акцентовано увагу на підготовці професіоналів у галузі освіти дорослих за програмою Curriculum globALE (модульна рамкова навчальна програма, що ґрунтується на компетентнісному підході до навчання викладачів для дорослих у всьому світі). Рівень кваліфікації, який відповідає цим компетентностям, являє собою базовий рівень кваліфікації фахівців у сфері освіти дорослих.

Програму Curriculum globALE розроблено в партнерстві Інститутом міжнародного співробітництва Німецької асоціації народних університетів (DVV International) та Німецьким інститутом освіти дорослих – Центром освіти протягом життя ім. Лейбніца (DIE) і реалізовувалась в Україні упродовж 2018–2020 рр. за сприяння DVV International в Україні та громадської спільки «Українська асоціація освіти дорослих».

Автори акцентують увагу на зарубіжних джерелах, йдеться про чинники: зовнішні, пов'язані з кваліфікаційними вимогами до педагогів, професійними завданнями та обов'язками, соціальними очікуваннями щодо професії, організацією системи освіти, умовами на робочому місці тощо; внутрішні (індивідуальні), пов'язані з наявними компетенціями, виявленими цінностями та установками, прагненням розвивати інтелектуальний потенціал і вміння, способами використання власних здібностей і можливостей у зв'язку з поточними вимогами та обставинами.

Як свідчить аналіз «Глобальної програми навчання та освіти дорослих», необхідно передбачати формування й розвиток як когнітивних здібностей і навичок педагогічних і науково-педагогічних працівників, так і їх здатності до самоаналізу, аналізу поглядів і цінностей у контексті мотиваційних та емоційних аспектів професійної діяльності (Curriculum globALE, 2015).

Обґрунтування авторами критеріально-рівневої структури готовності педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих до здійснення андрагогічно

орієнтованої професійної діяльності виокремлюємо як перспективний напрям подальших наукових досліджень [1].

У статті К. В. Котун «Особливості неперервної педагогічної освіти у Швеції» [18] обґрунтовано, що сучасна неперервна професійна освіта вчителів є важливою складовою навчання усього життя, зумовленою не тільки динамікою соціального, науково-технічного прогресу, змінами обсягу та особливостей праці, збільшенням дозвілля та можливостей його раціонального використання, а й соціальною роллю як суспільства, так і особистості. Якісну освіту світове співтовариство розглядає як інструмент соціально-економічного зростання і культурного розвитку. Автором з'ясовано, що сучасна педагогічна реальність характеризується тенденцією пошуку шляхів удосконалення вищої освіти та її реформування. Швеція є однією з найбільш розвинених соціально-економічних країн світу. І вивчення досвіду саме цієї країни повинно допомогти у вдосконаленні підготовки та розвитку українських педагогів. Дослідником обґрунтовано, що педагогічна освіта скандинавських країн має особливе соціокультурне значення та уособлює кілька вимірів, що характеризують індивіда: освіта як індивідуальний стан; освіта як індивідуальна можливість; освіта як індивідуальний процес; освіта як найвища цінність людства. Науковцями доведено, що система сучасної педагогічної освіти Швеції досить гнучка й задовольняє потреби суспільства в кількості і якості вчителів, при цьому у педагога є можливість коригування свого педагогічного профілю протягом усього життя. В умовах інтеграційних процесів, модернізації педагогічної освіти України відповідно до положень Болонської декларації постали нові завдання, шляхи розв'язання яких зумовлені підвищенням ролі особистості й професіоналізму вчителя як фахівця і громадянина для поліпшення соціального економічного, культурного життя суспільства в умовах ринкової економіки [18].

У статті К. В. Місайлової «Попередня підготовка викладачів авіаційної англійської мови» [20] актуалізовано питання створення системи попередньої підготовки викладачів англійської мови авіаційного профілю для успішної реалізації педагогічної діяльності у військових і цивільних закладах вищої освіти авіаційної галузі. Авторкою введено та обґрунтовано нове науково-педагогічне поняття – «попередня підготовка викладачів». Наголошено на тому, що в умовах трансформаційних процесів при переході України на стандарти НАТО та ІКАО треба в першу чергу підготувати кваліфікований педагогічний та інструкторський склад для Повітряних Збройних Сил України, щоб у подальшому гарантувати якість підготовки майбутніх спеціалістів.

Дослідницею обґрунтовано необхідність використання вимог, висунутих Міжнародною організацією цивільної авіації (ІКАО) до викладачів, які викладають авіаційну англійську мову пілотам і диспетчерам з управління повітряним рухом у закладах вищої освіти або на базі акредитованих навчальних організацій. Викладено орієнтовний зміст авторського курсу попередньої підготовки викладачів авіаційної англійської мови, у результаті проходження якого викладачі мають змогу набути необхідних знань і навичок

для викладання авіаційної англійської мови. Зроблено також висновок щодо доцільності та необхідності використання цих вимог для впровадження в систему професійної підготовки викладачів авіаційної англійської мови в закладах вищої освіти України, зокрема в закладах вищої військової освіти авіаційного профілю [20].

В оглядовій статті Н. О. Постригач «Система освіти дорослих у Турецькій Республіці» [12] проаналізовано особливості організації системи освіти дорослих у Турецькій Республіці; виокремлено конструктивні педагогічні ідеї можливого запозичення турецького досвіду у теорію й практику української неперервної освіти. З'ясовано, що навчання дорослих є найрізноманітнішим із секторів навчання впродовж усього життя, а національні системи навчання дорослих є складними та неоднорідними.

Авторкою зазначено, що результатом спроб вдосконалення сектору навчання дорослих Туреччини було створення при університетах Центрів безперервної освіти, що забезпечують освітні можливості та задоволення потреб як дорослих, так і різних секторів економіки.

Проаналізовано науковцями особливості організації системи освіти дорослих у Турецькій Республіці. Наголошено на необхідності підвищення кваліфікації спеціалістів упродовж тривалих періодів та встановлення більш налагоджених зв'язків між Центрами професійної освіти та бізнесом. Доведено ними, що завдяки проектам ЄС збільшуються можливості для мобільності та партнерства, а також навчання дорослих, розвитку вищої освіти, професійної підготовки студентів, вчителів, тренерів, молодіжних працівників та інших категорій дорослих.

Дослідницею визначено мету статті: аналіз особливостей організації освіти дорослих у Туреччині, виокремлення конструктивних ідей турецького педагогічного досвіду з метою їх упровадження у практику неперервної освіти в Україні [12]. Зазначено, що відповідно до статті 42 Конституції Турецької Республіки, «ніхто не може бути позбавлений права на освіту». У рамках цього освіта дорослих у Туреччині є правом громадян та обов'язком держави [12].

У дослідженні Т. В. Горетько «Системний підхід до професійної підготовки ІТ-менеджерів у закладах вищої освіти США» [5] визначено мету статті: аналіз змісту системного підходу як методу наукового пізнання та виявлення особливостей його застосування у сфері професійної підготовки ІТ-менеджерів у закладах вищої освіти США. Авторкою наголошено, що системний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері ІТ та ІТ-менеджменту провідними закладами вищої освіти США є важливою умовою вдосконалення процесу професійної підготовки ІТ-менеджерів на всіх рівнях (бакалаври, магістри, доктори філософії, стажери, подальша кар'єра).

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що системний підхід є важливою умовою оптимізації професійної підготовки ІТ-менеджерів. Модернізація професійної освіти є одним із основних завдань сучасної системи освіти. Приклади організації професійної підготовки ІТ-менеджерів провідними університетами США та їхній тісний зв'язок із ринком праці ілюструють

переваги застосування системного підходу на всіх рівнях (бакалаври, магістри, доктори філософії, стажери, дослідницька робота, подальша кар'єра). Зроблено висновок про доцільність упровадження в українських закладах вищої освіти кращих практик організації професійної підготовки ІТ-менеджерів у США [5].

У статті Ю. М. Кобюк «Організація процесу набуття професійного досвіду майбутніми вчителями початкових класів в університетах Австралії» [7] досліджено австралійський досвід організації процесу набуття професійного досвіду майбутніми вчителями початкових класів у процесі їх навчання в університетах. Авторкою визначено провідні принципи, що лежать в основі програм практичної підготовки в університетах Австралії, та схарактеризовано основні шляхи здобуття професійного досвіду в рамках програм підготовки вчителів. Описано позитивний вплив керівництва на процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів та їх адаптацію в умовах школи.

Дослідниця зауважує, що сьогодні Австралія не в змозі утримати в школах висококваліфікованих вчителів початкових класів. У перші п'ять років своєї роботи від 30% до 50% педагогів звільняються. Темпи знецінення професії викликають занепокоєння та привертають велику увагу не лише науковців, а й урядових організацій. У процесі набуття професійного досвіду важливою складовою є взаємодія з керівником, наставником і ментором. Наявність такого спеціаліста є центральним завданням для підтримання майбутніх фахівців та забезпечення якісного професійного досвіду [7].

Професійний досвід, зазначає авторка, є важливим компонентом всіх програм підготовки майбутніх вчителів початкових класів, який дає їм можливість вчитися і спостерігати за роботою вчителів у класі. Це професійне навчання, наголошує він, здійснюється під керівництвом і прямим контролем досвідчених наставників. Дослідження підтверджують, що професійний досвід допомагає інтегрувати теоретичні знання в практичні навички, дає змогу майбутнім вчителям оволодіти новими способами пізнання, розуміння й оволодіння знаннями, навичками та установками, необхідними для ефективної роботи в класі [7].

У статті Т. В. Маслової «Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителів польської мови в Республіці Польща» [9] визначено мету статті: проаналізувати особливості компетентнісного підходу до професійного розвитку у Республіці Польща й виокремити основні компетентності вчителів польської мови.

Авторкою визначено ключові компетентності вчителя польської мови: методичні, дидактичні; психологічно-педагогічні; діагностичні; комунікаційні, медіальні, технічні, а також компетенції у сфері планування й проектування. Доведено, що набуття життєво важливих компетентностей дає змогу вчителеві вільно й правильно орієнтуватися в сучасному інформаційному суспільстві та адекватно реагувати на динаміку змін на конкурентному ринку праці. Сформульовано також основне завдання вчителя польської мови, що полягає

в постійному набутті нових знань і навичок на основі використання інформаційних і комунікаційних технологій [9].

Дослідниця вважає, що за узагальненими результатами досліджень польських науковців щодо компетентностей вчителя сучасної школи можна запропонувати класифікацію: компетенції методичні; компетенції психологічно-педагогічні; компетенції діагностичні; компетенції в сфері планування і проектування; компетенції дидактично-методичні; компетенції комунікаційні; компетенції медіальні й технічні.

Перспективою подальших досліджень авторка вбачає в аналізі конструктивних ідей у Польщі щодо набуття життєво важливих компетентностей, що уможливають орієнтацію вчителя в сучасному інформаційному суспільстві та адекватне реагування на динаміку змін в умовах ринку праці [9].

У статті кандидата педагогічних наук, професора А. А. Загородньої «Модернізація професійної підготовки фахівців економічної галузі в Україні та Польщі» [6] розкрито сутність терміна «модернізація». Авторкою визначено складові компоненти професійної підготовки фахівців економічної галузі у вищих навчальних закладах України та Польщі. Наведено спільні та відмінні ознаки у професійній підготовці фахівців. Проаналізовано перспективні напрями використання досвіду професійної підготовки фахівців економічної галузі вищих польських навчальних закладів в Україні. Розглянуто концепцію індивідуалізації, традиційну концепцію, структурну та мотиваційну теорії професійної підготовки фахівців. Подано перелік освітньо-нормативних документів, на яких ґрунтується модернізація професійної підготовки фахівців економічної галузі в Україні та Республіці Польща.

Польські дослідники вбачають процес інноваційних змін не тільки в його технологічності та електронній насиченості інформації, а й в оновленій ролі викладача, який виступає вже не єдиним джерелом інформації, фактів та ідей. З огляду на це нову роль в освітньому процесі вони визначають як наставництво. Саме викладач-наставник спрямовує свою діяльність на розв'язання освітніх завдань: розвиток глобального й критичного мислення студентів, забезпечення ефективної комунікації при усному та письмовому спілкуванні тощо [6].

У статті Т. В. Маслової «Соціально-економічні основи професійного розвитку вчителів Польщі в контексті неперервної освіти» [19] проаналізовано соціально-економічні основи професійного розвитку вчителів Польщі в контексті неперервної освіти. Реформа системи освіти, реорганізація шкільної мережі, впровадження вчительських категорій, конкуренція між вчителями, глобалізація та інформатизація – це виклики цивілізації, наголошує авторка, до яких має бути готова сучасна школа. Останнім часом, зазначає дослідниця, якість підготовки вчителів стає предметом особливої уваги. Одним з основних способів поліпшення якості освіти є забезпечення більш високого рівня якості навчання. За її словами, у багатьох країнах порушено питання щодо підвищення привабливості професії вчителя, ретельнішого добору кандидатур

під час приймання на роботу через підвищення кваліфікаційних вимог і впровадження іспитів і підтримки вчителів у сфері професійного розвитку.

Підвищення кваліфікації вчителів можна розглядати в подвійному контексті: вузький – як здобуття знань у закладах, що до цього призначені (навчання), а ширший – як знання й навички, набуті в різних формальних і неформальних контекстах (вдосконалення). Останнє трапляється набагато частіше і передбачає участь у конференціях, семінарах, курсах, самоосвіті, всі неформальні контакти, інтернет тощо.

Говорячи про глобалізацію, зазначає авторка, слід враховувати чинники технологічні, економічні, політичні та культурні. Учитель не тільки повинен мати широкі предметні знання, а й розуміти, яка сфера є важливою для студентів, пояснювати, адаптувати до розумових здібностей, з'ясувати, у чому полягає сенс навчання, як інтегруватися з іншими галузями знань [19].

У статті А. С. Попової «Система освіти дорослих соціальних працівників у контексті підготовки до роботи з мігрантами: досвід Швеції» [10] розкрито особливості шведського досвіду організації системи освіти для дорослих соціальних працівників у контексті підготовки до роботи з мігрантами. Авторкою проаналізовано поняття «неперервна освіта» й «освіта дорослих» та визначено їх вплив на розвиток системи освіти дорослих соціальних працівників у Швеції. Дослідницею зазначено, що шведська система освіти дорослих соціальних працівників складається з формального і неформального компонентів, що, у свою чергу, представлено великою кількістю державних і недержавних організацій, основною метою яких є сприяння в підготовці соціальних працівників до роботи з мігрантами. Зосереджено увагу на організації центрами навчання соціальних працівників безпосередньо на виробництві. На думку П.-Е. Еллстром, формальна освіта забезпечує здобуття теоретичних знань, а неформальна освіта сприяє їх практичному закріпленню у реальній виробничій ситуації, що сприяє виникненню потреби в постійному вдосконаленні й набутті нових знань, умінь і навичок на робочому місці в роботі з клієнтами соціальної служби. Шведський дослідник виокремив дві основні форми підтримки й стимулювання співробітників до освіти впродовж життя – це наставництво та сторителінг. Наставництво передбачає передання більш досвідченим фахівцем професійного досвіду та підтримання соціального працівника в процесі входження його у професію. Сторителінг (від англійського Story Telling – розповідь історії) є цікавою формою підтримання молодих фахівців, що передбачає вивчення ними корпоративних правил і етики поведінки, історії та внутрішньої структури функціонування організації.

Важливою складовою фолкеплінінгу у контексті освіти соціальних працівників є публічні бібліотеки, основою метою яких є інформаційна й просвітницька підтримка тих, хто залучений до навчання.

Авторкою сформульовано висновки: шведська система освіти дорослих соціальних працівників, виступаючи складовою неперервної освіти та її підсистемою, розглядається як багатофункціональна, варіативна, відкрита та гнучка система, що дає можливість дорослій людині самостійно обирати

освітню траєкторію та підвищувати професійний рівень за допомогою різних форм освіти за активної підтримки державою. Велика кількість можливостей, що відкриваються перед соціальним працівником для професійного самовдосконалення, пояснюється, по-перше, тривалим досвідом організації соціальної роботи і соціальної освіти для різних вікових категорій, зокрема дорослих; по-друге, зацікавленістю держави в розвитку людського потенціалу як основного капіталу; по-третє, розумінням того, що освіта дорослих є передумовою розбудови демократії і вільного соціально-здорового суспільства [10].

Дослідниця зазначає, що з урахуванням позитивного досвіду Швеції деякі аспекти запозичення цікавих ідей щодо організації системи освіти дорослих для соціальних працівників є доречними й необхідними для розбудови ефективної системи освіти дорослих в Україні [10].

У статті О. Ю. Чугай «Професійна підготовка педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у США: досвід для України» [15] розглянуто проблему підготовки педагогічного персоналу для системи освіти дорослих в Україні в контексті використання досвіду США. Авторкою з'ясовано, що сучасна демографічна та соціально-економічна ситуація в Україні зумовлює зростання значення освіти дорослих та формує нагальну потребу у фахівцях з навчання дорослих. Виявлено, що в підготовці педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у США особливу увагу приділено розвитку особистої, соціальної, методологічної, предметної компетентностей. Обґрунтовано можливість використання програм дистанційної форми навчання, елементів кооперативного навчання та проактивного коучингу.

Дослідницею зазначено, що ефективність навчальних програм освіти дорослих віртуального університету Капелла забезпечується використанням професійно-орієнтованої програми, різних видів контролю та залученням висококваліфікованих педагогічних кадрів. Програма освіти дорослих університету використовує так звану карту компетенцій (Competency Map), що є унікальним інструментом візуалізації прогресу кожного окремого учасника навчання в реальному часі.

Для успішного здійснення кооперативного навчання необхідна реалізація принципу позитивної взаємозалежності, коли успіх кожного пов'язаний з успіхом інших; принципу персональної відповідальності, коли кожен відповідає за певну частку роботи та робить свій внесок у спільну справу; принципу рівної участі, коли кожен має таку ж відповідальність і права, як і інші; принципу одночасної взаємодії, коли завдання виконують всі учасники навчання одночасно. Компетентнісний підхід став вирішальним на шляху до підвищення ефективності професійної підготовки фахівців для освіти дорослих в США. Особливу увагу приділено розвитку особистої, соціальної та методологічної компетентностей, в той час як предметна виступає в діяльнісному вимірі, тобто увагу акцентовано на здатності застосовувати спеціальні й загальні знання, а також інтегрувати знання та уміння.

Університети США є осередками подальшого навчання педагогічного персоналу для освіти дорослих у США.

Таким чином, незважаючи на відмінності, функціональна спільність національних педагогічних систем США та України уможливорює творче використання досвіду професійної підготовки педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у США.

Перспективи подальших досліджень авторка вбачає у вивченні та розробленні програм дистанційного навчання для професійної підготовки фахівців, що працюють в системі освіти дорослих [15].

Підбиваючи підсумки запропонованого аналітичного огляду зарубіжного досвіду професійної підготовки педагогів, широко висвітленого у фахових наукових збірниках НАПН України, дисертаційних дослідженнях та публікаціях українських вчених, вчителів та викладачів вишів, вважаємо, що варто підтримати ініціативні пропозиції розглянутих публікацій щодо доцільності їх використання в українській науці, освіті та впровадження в освітню практику.

З огляду на актуальність проблеми професійної підготовки вчителів авторка наголошує на важливості продовження наукових досліджень з цієї тематики.

Список використаних джерел

1. Аніщенко О. В., Баніт, О. В., Калюжна Т. Г. Андрагогічна компетентність педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих: сутнісний аспект. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 2. С. 63–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_2_8 (дата звернення: 14.05.2022).

2. Аніщенко, О. В. Зарубіжний досвід підготовки андрагогів: аналіз дисертаційних досліджень у галузі педагогічних наук в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 2. С. 131–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2020_2_15 (дата звернення: 14.05.2022).

3. Говорун І. В. Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у Федеративній Республіці Німеччина. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 1. С. 132–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_1_14 (дата звернення: 14.05.2022).

4. Годлевська К. В. Професійна підготовка андрагогів в Угорщині. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 2. С. 138–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_2_18 (дата звернення: 14.05.2022).

5. Горетько Т. Системний підхід до професійної підготовки ІТ-менеджерів у закладах вищої освіти США. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2018. Вип. 1. С. 124–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2018_1_14 (дата звернення: 14.05.2022).

6. Загородня А. А. Модернізація професійної підготовки фахівців економічної галузі в Україні та Польщі. *Освіта дорослих: теорія, досвід,*

- перспективи. 2017. Вип. 1. С. 112–120.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2017_1_14 (дата звернення: 14.05.2022).
7. Кобюк Ю. Організація процесу набуття професійного досвіду майбутніми вчителями початкових класів в університетах Австралії. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2018. Вип. 1. С. 140–146.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2018_1_16 (дата звернення: 14.05.2022).
8. Маслова Т. В. Види і форми професійного розвитку вчителів польської мови в системі післядипломної освіти Республіки Польща. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 1. С. 155–163.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_1_17 (дата звернення: 14.05.2022).
9. Маслова Т. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителів польської мови в Республіці Польща. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2018. Вип. 1. С. 147–154.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2018_1_17 (дата звернення: 14.05.2022).
10. Попова А. С. Система освіти дорослих соціальних працівників у контексті підготовки до роботи з мігрантами: досвід Швеції. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2017. Вип. 1. С. 138–148.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2017_1_17 (дата звернення: 14.05.2022).
11. Постригач Н. О. Особливості застосування каскадного підходу в освіті дорослих Грецької республіки. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 2. С. 166–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_2_21 (дата звернення: 14.05.2022).
12. Постригач Н. О. Система освіти дорослих у Турецькій Республіці. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 2. С. 160–170.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2020_2_17 (дата звернення: 14.05.2022).
13. Пуховська Л. П. Європейські стратегії, підходи і моделі розвитку освіти дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 2. С. 51–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_2_7 (дата звернення: 14.05.2022).
14. Халемендик Ю. Є. Розвиток англійської професійної компетентності викладачів і студентів закладів вищої освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 1. С. 115–124.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_1_12 (дата звернення: 14.05.2022).
15. Чугай О. Ю. Професійна підготовка педагогічного персоналу для системи освіти дорослих у США: досвід для України. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2015. Вип. 1. С. 141–148.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2015_1_18 (дата звернення: 14.05.2022).
16. Goretko T. Comparative analysis of program subject areas for training information technology managers in Ukraine and the United States. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 2. С. 151–159.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2020_2_16 (дата звернення: 14.05.2022).
17. Goretko T. Training programs for future it managers in universities of the USA: contents aspect. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019.

Вип. 1. С. 139–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_1_15 (дата звернення: 14.05.2022).

18. Kotun K. Feathers of lifelong teacher education in Sweden. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 1. С. 170–179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_1_18 (дата звернення: 14.05.2022).

19. Masłowa T. Socjalno-ekonomiczne podstawy rozwoju zawodowego nauczycieli w Polsce w kontekście kształcenia ustawicznego. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2017. Вип. 1. С. 130–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2017_1_16 (дата звернення: 14.05.2022).

20. Misailova K. Introductory training for aviation English teachers. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 1. С. 102–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_1_11 (дата звернення: 14.05.2022).

ПСИХОЛОГІЯ

ВИХОВАННЯ: ШЛЯХИ ДУХОВНО-ЦІННІСНОГО РОЗВИТКУ Й ФАХОВОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ОСВІТЯНИНА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

(реферативний огляд)

Упорядник:

Агалець І. О., кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Проаналізовано наукові джерела психолого-педагогічного та методичного спрямування за темою «Виховання: шляхи духовно-ціннісного розвитку й фахового становлення особистості освітянина в професійній діяльності» за період 2017–2021 рр. Висвітлено результати дослідної діяльності науковців інституцій НАПН України із зазначеної науково-педагогічної проблеми, що увійшли до змістового наповнення довідкового бюлетеня «Аналітичний вісник у сфері освіти й науки» (Вип. 15, 2022 р.).

З огляду на умови воєнного стану та героїчного протиборства з російським агресором зазначено, що виховання у молоді духовно-ціннісних орієнтацій є пріоритетом українського суспільства, важливим завданням освітнього процесу, що особливо актуалізується тепер, коли Україна відстоює свій суверенітет і територіальну цілісність, утверджує власні національні інтереси, демонструючи всьому світові найкращі риси духовно-ціннісного розвитку, набуті за часів незалежності нашої держави.

Обстоюється позиція про те, що підготовка й фахове становлення освітянина – це насамперед становлення його як особистості з громадянськими й моральними якостями, відповідального за свої дії, за яких найкращі духовно-ціннісні пріоритети, будучи стрижнем формування громадянської позиції особистості, громадянина і патріота своєї країни, є невід’ємною частиною освітнього процесу, здійснюваного в системі національної освіти.

Ключові слова: духовні цінності, моральні цінності, особистість освітянина, студенти, виховне середовище, освітня діяльність, педагогічні умови, моральне виховання, фахове становлення, орієнтири духовності виховання.

«Там, де ігнорують вічні цінності, утворюється ціннісна порожнеча, духовна пустота, відбувається духовна деградація, що небезпечна можливістю переростання в антропологічну катастрофу. У цьому випадку люди проживають життя такими, що не відбулися, «нереалізованими». Аби цього не сталося, є лише одна можливість, здатна відвести від людства втрату ціннісного буття – спрямованість до морально-духовного вдосконалення, що, вочевидь, виступає як імператив ціннісної еволюції».

(В. Г. Кремень)

З 24 лютого 2022 р. в Україні триває повномасштабна війна. Війська країни-агресора Російської Федерації атакують нашу країну, російська авіація бомбить міста і села, під ракетні обстріли потрапили чи не всі регіони України.

Попри підступність і жорстокість ворога, ми – українці є вільною нацією демократичної держави, сповненою рішучості й нездоланності, яка обов'язково переможе, бо ми на своїй землі, ми були, є і будемо сильними духом!

Проте вторгнення в нашу країну не могло не позначитися на всіх галузях діяльності нашого демократичного українського суспільства і на освіті зокрема.

Стрімкі й глибокі соціальні та духовні зрушення, що відбуваються в Україні, спонукають до утвердження людини як найвищої соціальної цінності.

Нині у складних умовах війни у більшості областей України після вимушених канікул відновлено освітній процес. Станом на 14.03.2022 р. «за інформацією департаментів освіти і науки військових адміністрацій, навчання стартувало у 13 областях. Форма освітнього процесу залежить від безпекової ситуації у кожному регіоні, територіальній громаді окремо і вона обов'язково погоджена з військовою адміністрацією», – зазначено Міністром освіти і науки Сергієм Шкарлетом [Сергій Шкарлет повідомив, що освітній процес в більшості областей відновлено // Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-zaznachiv-sho-osvitnij-proces-v-bilshosti-oblastej-vidnovleno> (дата звернення: 14.03.2022)]. Окрім того, «у 8 областях, частково у громадах, освітній процес розпочався, а частково продовжено канікули, у 4 областях, де безпекова ситуація не дозволяє, навчання призупинено» [Сергій Шкарлет зазначив, що освітній процес у більшості областей відновлено // Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-zaznachiv-sho-osvitnij-proces-v-bilshosti-oblastej-vidnovleno> (дата звернення: 14.03.2022)]. Ми переконані в перемозі українського народу, віримо у швидке припинення війни, впевнені, що невдовзі на звільнених територіях запрацює більшість закладів освіти різних рівнів і життя триватиме.

Тож, попри все, наша держава дедалі потребуватиме фахівців нового зразка – інтелектуальних, креативних, цілеспрямованих, динамічних з високими духовними потребами. Заклади освіти, освітні установи й організації перебувають у складному й непростому процесі, зумовленому умовами воєнного стану і разом з тим спрямованому на входження до європейського

освітнього простору, збереження національних освітніх традицій, підготовку фахівців міжнародного рівня і високодуховних людей, здатних до ствердження й збагачення духовних цінностей. Адже «нинішня українська освіта увібрала традиції виховання й освіти від часів Київської Русі, Великого князівства Литовського, Козацької доби, Національного відродження, зберігши дух свободи й незалежності, самостійного мислення, бачення власного національного розвитку та відчуття приналежності до європейської цивілізації» [Кремень В. Г. Звернення президента НАПН України, академіка Василя Кременя до громадськості з нагоди 30-річчя НАПН України // Інститут педагогіки НАПН України. URL: <https://undip.org.ua/news/zvernennia-prezydenta-napn-ukrainy-akademika-vasylia-kremenia-do-hromadskosti-z-nahody-30-richchia-napn-ukrainy/> (дата звернення: 04.03.2022)].

Нині, як ніколи раніше, є значущими орієнтири духовності виховання – шляхи духовно-ціннісного вдосконалення українського народу, об'єднаного вірністю пам'яті предків, які заповіли наступним поколінням любов й повагу до Батьківщини, віру в добро і справедливість. Виховання у студентської молоді духовно-ціннісних орієнтацій є пріоритетом українського суспільства, важливим завданням освітнього процесу, що особливо загострюється сьогодні, коли Україна відстоює свій суверенітет і територіальну цілісність, утверджує власні національні інтереси.

Особливі вимоги постають перед закладами освіти, які мають виховувати освітню еліту на найкращих зразках загальнолюдської моралі, на основі національно-патріотичних і духовних цінностей формувати у неї нове планетарне мислення. Підготовка й фахове становлення освітянина – це насамперед становлення його як особистості з громадянськими й моральними якостями, відповідального за свої дії, де духовно-ціннісності пріоритети, будучи стрижнем формування громадянської позиції особистості, громадянина і патріота своєї країни, є невід'ємною частиною освітнього процесу, здійснюваного в системі національної освіти. Таке завдання успішно можна виконати в умовах виховних систем освітніх закладів.

Аналіз проблеми виховання, орієнтирів духовності виховання свідчить про те, що це є одним із пріоритетних напрямів освітньої системи XXI століття закладів освіти, які за своїм статусом зобов'язані не тільки професійно готувати дипломованих фахівців, а й виховувати духовно розвинених громадян. Забезпечення такого поєднання можна вважати одним із найважливіших чинників розвитку духовних цінностей й фахового становлення освітян.

Так, різновекторні аспекти окресленої проблеми відображено в працях українських науковців, зокрема концептуальні ідеї аксіологічного підходу (І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ткачова), педагогічні й освітні цінності у форматі педагогічної аксіології (І. Бех, М. Євтух, І. Зязюн, Т. Калюжна, В. Кремень, Н. Ткачова), різнотипи цінностей – виховні (І. Бех), національні (Р. Сойчук), духовні (В. Лаппо), смисложиттєві (К. Журба). Різні аспекти феномену освітнього середовища закладів вищої освіти широко висвітлено в наукових джерелах, а саме: методологія середовищного підходу до освіти

(Ю. Мануйлов, С. Сергєєв), типи освітнього середовища: соціокультурне середовище (І. Бех, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кононенко, Ю. Куракіна), соціально-виховне середовище (А. Капська, Ж. Петрочко, Н. Сейко), освітньо-виховне середовище (В. Мастерова); етновиховне середовище (О. Будник, В. Кононенко, Н. Лисенко) та ін.

Духовно-ціннісний розвиток й фахове становлення освітян у професійній діяльності як один із пріоритетних напрямів освітнього менеджменту є невід'ємною складовою системи освіти України. Освітній процес закладів освіти передбачає розвиток соціально-гуманітарної освіти. Важливу роль соціально-гуманітарна освіта відіграє у формуванні інтегрального знання у системі наук і сприяє розширенню кругозору, інтелектуальності, духовності, глибокого мислення, активізації позиції людини. При цьому важливим завданням є засвоєння світового досвіду соціально-гуманітарної освіти в умовах діяльності закладів освіти України, що сприятиме широкому й творчому використанню цього досвіду в подальшій практичній діяльності. Останнє передбачає здійснення переоцінки всіх суспільних та індивідуально-особистісних цінностей, формування на цій основі нової системи світоглядної орієнтації особистості.

Посилаючись на дослідження науково-освітньої спільноти, варто зазначити, що освітній процес слід будувати так, щоб викладач не лише ознайомлював студентство з певними знаннями, а й допомагав відчутти особисту відповідальність перед суспільством. Така взаємодія допоможе сформувати не лише професіонала в широкому розумінні цього слова, а й особистість, здатну до продуктивних, соціально виправданих дій.

Фахівець освітянської галузі нового зразка має володіти цілим спектром соціокультурних навичок. Практична реалізація визначеного завдання залежить, насамперед, від загальної культури освітянина, здатного вільно орієнтується в соціальних і природних умовах, розуміти особливості розвитку культури, оволодівати науковою інформацією. Професіонал у галузі освіти має глибоко усвідомлювати місце й роль освітніх процесів і систем у світовому культуному просторі, поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання й практичну підготовку.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми виховання, зокрема шляхів духовно-ціннісного розвитку й фахового становлення освітян у професійній діяльності, дає підставу стверджувати, що в сучасних умовах освітнього процесу означена проблема набуває особливої ваги й актуальності. Її розв'язання пов'язане зі створенням педагогічних умов виховання: впровадження створених освітніх програм, курсів, методичних рекомендацій, форм, методів і перспективних технологій, застосування яких сприяє забезпеченню духовного розвитку й фахового становлення освітян як фахівців освітянської галузі, так і їх вихованців.

Зазначимо, що суттєву допомогу у впровадженні цих складних завдань завжди надають наукові бібліотеки педагогічного профілю.

Провідною установою у реалізації поставлених завдань є Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) – культурно-освітній, методичний та науково-інформаційний центр загальнодержавного рівня, до аспектів діяльності якого належать виконання наукових досліджень і впровадження їх результатів у практику освітянської галузі.

Зважаючи на спрямованість теми дослідження і виклики сьогодення, які пов'язані з входженням нашої держави до світового та європейського освітнього простору, діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відповідно до Пріоритетних напрямів (тематика) наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок Національної академії педагогічних наук України на 2022–2026 рр., а також згідно із Стратегією розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 рр. зосереджена на вдосконаленні науково-інформаційного і бібліотечного супроводу освіти за допомогою побудови інноваційної моделі наукової бібліотеки, яка здатна ефективно забезпечувати сучасні потреби користувачів, володіє потужними базами даних, надає вільний доступ до світових інформаційних мереж і банків даних на основі широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтації на інтеграцію внутрішніх і зовнішніх інформаційних ресурсів для сприяння інформатизації й інтелектуалізації суспільства [Березівська Л. Д., Тарнавська С. В. Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України: здобутки та перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. Київ, 2022. Вип. 4 (1). С. 1–9. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/issue/view/9> (дата звернення: 06.04.2022)].

Зазначені вище інструменти сприятимуть реалізації освітньої й наукової діяльності для всієї спільноти освітянської галузі.

Метою огляду є висвітлення низки результатів наукових розвідок науково-освітньої спільноти НАПН України щодо аспектів проблеми виховання, зокрема духовно-ціннісного розвитку й фахового становлення освітян як чинника самосвідомості й реалізації в професійній діяльності.

Отже, наведений у реферативному огляді аналіз досліджень науковців не вичерпує всіх аспектів виховання. З урахуванням провідних положень андрагогіки та акмеології принципу неперервності освітнього процесу як перспективних наукових напрямів уможливорює подальше розкриття різних аспектів цієї важливої проблеми.

1. Лаппо В. В. Психолого-педагогічні засади розвитку емпатії у контексті духовно-ціннісного самовизначення студентів ВНЗ. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді = Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education* : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 21 (1). С. 343–354. Бібліогр.: 8 назв. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21\(1\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21(1)_31) (дата звернення: 28.02.2022).

Висвітлено результати емпіричного дослідження проблеми сформованості емпатії як невід'ємної складової особистості студента. Розглянуто емпатію як один із визначальних механізмів, що опосередковує формування духовних цінностей особистості студента. На основі аналізу джерельної бази з'ясовано пряму залежність загальної культури особистості й ступінь здатності прояву емпатії. Окреслено комплекс діагностичних методик, використаних у процесі експерименту. Звернуто увагу на те, що рівень розвитку у викладачів емпатійних здібностей впливає на встановлення адекватних міжособистісних взаємин у системі «студент-викладач». Обумовлено особливості формування духовних цінностей студентів у процесі позааудиторної діяльності. Наведено порівняльні результати констатувального та контрольного етапів дослідження, що засвідчили ефективність педагогічних заходів, спрямованих на зростання емпатії у залучених до експерименту студентів. Наголошено на важливості педагогічної підтримки й заохочення кожного студента до духовного самовдосконалення як провідного чинника розвитку емпатії.

2. Сіданіч І. Духовно-моральна компетентність педагога як передумова забезпечення духовно-моральної спрямованості викладання навчальних предметів у закладах освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми, 2017. № 10 (74). С. 229–240. Бібліогр.: 8 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2017_10_23 (дата звернення: 09.03.2022).

Розглянуто теоретичні засади духовно-моральної компетентності магістрів християнської педагогіки як професійної основи під час викладання навчальних предметів духовно-морального спрямування в закладах освіти України. Здійснено теоретичний аналіз наукової і спеціальної літератури з означеної проблеми. Зазначено, що соціуму, зокрема професійним навчальним закладам, виробництву, сім'ї, потрібні підготовлені до залучення в подальшу життєдіяльність випускники, здатні практично розв'язувати життєві та професійні проблеми. Обґрунтовано тезу про те, що особистісна культура майбутнього викладача університету визначається рівнем набуття ним системи моральних знань, духовно-моральних переконань, оволодіння знаннями щодо тлумачення та застосування моральних норм у житті з глибокими ціннісними установками, вольовими компетентнісними якостями, що координуватимуть правосвідому професійну діяльність. Запропоновано авторське визначення поняття «духовно-моральна компетентність» як форма відображення моральних явищ, що охоплюють сукупність уявлень про справедливість, принципи та ідеї, які стосуються духовного виміру життя фахівця, інтелектуальні й поведінкові процеси і стани в межах правового та морального поля, що в сукупності становлять систему знань, умінь, навичок, моральних позицій, мотивів, переконань і установок, які відображаються у схвалених рішеннях і спрямовані на пізнання, самовдосконалення, саморозвиток особистості фахівця у сфері викладацької діяльності. На основі концептуальних положень визначено умови формування духовно-моральної

компетентності та методичні рекомендації щодо її впровадження в освітній процес вищої школи.

3. Лучанінова О. П. Моральні орієнтири виховної системи ВНЗ як запорука духовної безпеки студентів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice* : зб. наук. пр. Северодонецьк, 2017. Вип. 3. С. 149–158. Бібліогр.: 14 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_3_16 (дата звернення: 09.03.2022).

Висвітлено актуальні питання моральних орієнтирів виховної системи, умов духовно-культурного збагачення студентів у період освітнього процесу в закладі вищої освіти (ЗВО) як запоруки їх духовної безпеки. Здійснено теоретичний аналіз наукової і спеціальної літератури українських й зарубіжних авторів з означеної проблеми. Наголошено, що на часі перегляд підходів до функціонування виховної системи й встановлення пріоритетного напрямку – духовно-культурного виховання студентів. Особливу увагу сконцентровано на вихованості студентів як показника ефективності оновленої виховної системи й особливої цінності розвитку в умовах освітньо-виховного простору закладу освіти. Зазначено, що моральні орієнтири мають бути присутні у всіх структурних елементах виховної системи освітнього процесу. Сформульовано висновки: набуті в ЗВО моральні орієнтири, духовно-культурні цінності завжди будуть основою духовної безпеки сучасного студента, оскільки вихована людина – це багата людина, яка володіє моральними, національними, сімейними, індивідуально-особистісними цінностями, придбаними в результаті свого життєтворення; духовно-культурні цінності вихованої людини є результатом повсякденної праці та запорукою духовної безпеки на шляху сходження молоддю до особистої духовної вершини.

4. Лаппо В. В. Формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: теоретико-методичні засади : монографія / Інститут проблем виховання НАПН України. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. 356 с. Бібліогр.: с. 285–314.

Висвітлено проблему формування духовних цінностей студентської молоді в освітньому процесі закладу вищої освіти (ЗВО). Структуровано монографію передмовою, чотирма розділами з підрозділами, висновками, списком використаної літератури (419 позицій вітчизняних і зарубіжних авторів) та додатками. У передмові монографії аргументовано результат теоретичного аналізу наукових джерел та педагогічної практики задля цілісного сприйняття й впровадження структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді в освітньому процесі ЗВО. У розділі «Духовні цінності особистості як наукова проблема» обґрунтовано провідні засади формування духовних цінностей студентів в ЗВО, досліджено проблему формування духовних цінностей в історико-педагогічній ретроспективі. Розділ «Емпіричний аналіз сучасної педагогічної практики формування духовних цінностей студентської молоді» присвячено

виявленню потенціалу суспільно-гуманітарних дисциплін, позааудиторної виховної діяльності ЗВО у формуванні духовних цінностей студентів. Змістову структуру духовних цінностей з взаємопов'язаними і взаємозумовленими компонентами розглянуто у розділі «Моделювання процесу формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу»; з'ясовано, що студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-сміслових структур свідомості й характеризується як завершальний етап підготовки до вступу в самостійну професійну діяльність; визначено критерії і показники, що уможливають вивчення особливостей й динаміки сформованості духовних цінностей як інтегрального утворення особистості студента. У розділі «Організація дослідно-експериментальної роботи з формування духовних цінностей студентської молоді» подано опис результатів експериментальної перевірки моделі формування духовних цінностей студентів в освітньому процесі ЗВО; схарактеризовано педагогічні умови, форми, методи, засоби, що забезпечують духовну спрямованість освітнього середовища сучасної вищої школи та педагогічної підтримки студентів у їх духовно-ціннісному самовизначенні. Заслужують на увагу додатки монографії, що містять навчально-тематичний план спецкурсу «Духовні цінності особистості: шляхи формування», методики діагностики спрямованості особистості, визначення самооцінки, дослідження системи цінностей особистості, виявлення рівнів емпатійних тенденцій і здібностей, рекомендації за темою «Міжособистісні взаємини», питання для обговорення морально-етичних дилем за матеріалами художніх творів та на теми духовно-ціннісного самовизначення особистості студента, анкету «Мотиви виявлення духовних цінностей».

5. Безкорвайна О. В. Педагогічні засади формування духовних цінностей студентів в умовах закладу вищої освіти. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» = *International scientific journal* : зб. наук. пр. Київ, 2018. № 1 (1). С. 17–20. Бібліогр.: 7 назв. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_1\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_1(1)_5) (дата звернення: 10.03.2022).

Розглянуто проблему формування духовних цінностей студентів в умовах освітнього процесу закладу вищої освіти (ЗВО). Висловлено критичні думки стосовно недоліків підготовки викладачів вищої школи до реалізації відповідної освітньої діяльності, недостатнього рівня орієнтації освітніх програм, залучення громадських організацій до розв'язання окресленої проблеми. Наголошено на потребі створення цілісної самокерованої системи виховання як умови формування духовних цінностей студентів. Запропоновано низку педагогічних умов, форм і методів виховання, що сприятимуть духовно-ціннісному самоствердженню особистості студента. Розкрито зміст та особливості педагогічної підтримки у процесі формування духовних цінностей студентської молоді в осередку сучасної вищої школи. Зроблено висновок, що процес формування духовних цінностей студентської молоді в умовах ЗВО передбачає самопізнання, самоусвідомлення, розкриття молоддю власних особистісних характеристик, що є визначальним у взаємодії з іншими людьми,

розгляді основних складових духовних цінностей особистості, навчанні студентів конструктивних взаємин, прийомів саморегуляції емоцій і поведінки.

6. Будає В., Вдовиченко Р. Алгоритм системного підходу до побудови формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. Миколаїв, 2018. № 4 (63). С. 27–33. Бібліогр.: 20 назв. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Ped-visnyk-63-2019-7.pdf> (дата звернення: 12.03.2022).

Висвітлено питання розроблення алгоритму теоретичної моделі формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в освітньому просторі університету. Здійснено аналіз наукової літератури з дослідження ціннісних орієнтацій особистості. Наголошено, що проблема ціннісних орієнтацій є однією з пріоритетних у сучасній науці, особливо в умовах кардинальних змін, що відбуваються в нашій країні. Проаналізовано ціннісні орієнтири сучасної молоді, наведено приклади соціологічних опитувань молоді. Окреслено етапи формування ціннісних орієнтацій. Розглянуто сутність понять «модель» і «моделювання». Обґрунтовано структурно-функціональну модель формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в освітньому просторі закладу вищої освіти, що відображає взаємодію його компонентів, принципів, форм, методів, засобів і функцій освітньої діяльності. Звернуто увагу на те, що структурно-функціональну модель виховання ціннісних орієнтацій студентської молоді сформовано на основі гуманістичного, соціалізаційного, особистісно-діяльнісного та культурологічного підходів. Доведено, що зазначена модель дає можливість побачити наочно компоненти системи, подати їх цілісно, у розвитку, упорядкувати та порівняти концептуальні підходи до аналізу змісту ціннісних орієнтацій як соціальної проблеми, створення відповідних психолого-педагогічних умов в освітньому просторі університету з метою формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.

7. Лаппо В. В. Формування духовних цінностей студентської молоді в координатах системного підходу. Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice : зб. наук. пр. Сєверодонецьк, 2018. Вип. 3. С. 111–123. Бібліогр.: 11 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2018_3_13 (дата звернення: 13.03.2022).

Висвітлено результати теоретичного аналізу й експериментальної дослідної перевірки системи педагогічних заходів щодо формування духовних цінностей студентської молоді в осередку закладу вищої освіти (ЗВО). Здійснено аналіз наукових досліджень вітчизняної педагогічної теорії і практики з проблеми формування духовних цінностей студентів. Зазначено, що провідними показниками ефективності освітньої системи вищої школи є особистісне самовдосконалення студента, його самопочуття в колективі, ціннісні орієнтації, участь у діяльності, уміння ефективно взаємодіяти в соціо професійній діяльності. Обґрунтовано змістову структуру духовних цінностей студентської молоді, що містить взаємопов'язані й

взаємозумовлені компоненти – когнітивний, емоційно-ціннісний, практичний. Схарактеризовано критерії й показники сформованості духовних цінностей студентів ЗВО, виокремлено рівні їх сформованості. Наголошено на тому, що форми і методи, застосовані в процесі формування духовних цінностей, необхідно добирати з огляду на їх соціальну зумовленість й практичну значущість для забезпечення різноманітних способів взаємодії викладачів і студентів. Окреслено провідні форми і методи досягнення ефективності процесу формування духовних цінностей студентів. З'ясовано, що успішне формування духовних цінностей можливе за умови впровадження в освітній процес змодельованих педагогічних форм міжособистісної взаємодії, які через реальні переживання і пошукову діяльність спонукають студентів до свідомого виявлення ними духовних цінностей у щоденній життєдіяльності, вироблення у викладачів, кураторів техніки формування духовних цінностей через цілеспрямовану теоретичну й методичну підготовку, науково-методичне забезпечення освітнього процесу ЗВО. Наведено емпіричні дані позитивної результативності й педагогічної ефективності розробленого змісту, форм, методів, засобів, педагогічних умов як складників системи формування духовних цінностей студентів ЗВО.

8. Журба К. О. Підготовка вчителів до виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи. Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Рівне, 2018. Вип. 7 (2). С. 91–101. Бібліогр.: 5 назв. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7(2)_12) (дата звернення: 15.03.2022).

Висвітлено специфіку підготовки освітян до виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи. Зазначено, що виховна діяльність вчителя має ґрунтуватися на пріоритеті інтересів і прав дитини, гуманістичних цінностях, педагогічній етиці, урахуванні вікових особливостей вихованців, плинності умов, за яких відбувається її становлення. Окреслено чинники негативного впливу в освіті й суспільному житті на виховання смисложиттєвих цінностей у дітей. Наведено низку концептів дослідно-експериментальної роботи зі створення педагогічних умов виховання смисложиттєвих цінностей у школярів. Схарактеризовано напрями спрямування методичної роботи з учителями основної і старшої школи. Зауважено, що означена проблема дослідження обговорювалась на педагогічних радах. Репрезентовано авторську технологію підготовки і проведення педагогічної ради з питань виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи, метою якої є визначення ефективних педагогічних умов виховання зазначених цінностей. Простежено, що підготовка освітян до взаємодії з батьками забезпечувала оптимізацію процесу виховання та розв'язання виховних завдань. Виокремлено й описано форми взаємодії з батьками.

9. Горизонт духовності виховання : колективна монографія = The Horizon of Spirituality of Education : collective monograph / уклад. й підгот.: Йонас Кевішас, Олена Отич ; НАПН України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Вільнюс : Zuvedra, 2019. 584 с. Бібліогр. в кінці

статей. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719526/1/Gorizont2.pdf> (дата звернення: 17.03.2021).

Висвітлено низку статей українських і литовських учених, в яких обґрунтовано орієнтир духовності виховання як феномен реальності і фактор розвитку педагогічного процесу в контексті сучасної парадигми освіти. Дослідження поглиблює наукове розуміння сутності, умов і механізмів становлення особистості суб'єктом духовності середовища, збагачує загальну теорію виховання, відкриває можливості для пошуків нових способів демократизації суспільства. Структуровано колективну монографію *Словом до читачів, Вступом, трьома главами, що містять статті українською мовою, їх анотації англійською мовою, Післямовою українською й англійською мовами та Відомостями про авторів*. У *Слові до читачів* виокремлено критерії зрілості й становлення особистості в процесі виховання і на цій основі розкрито певні аспекти дослідження проблеми горизонту духовності виховання. Звернуто увагу на те, що запропонована монографія логічно і змістовно розвиває ідеї попередніх досліджень, результати яких представлено в монографіях «Духовність у світі людини», «Духовність виховання», «Контекст духовності виховання», «Розвиток духовності виховання». До основних складників *Вступу* монографії увійшли: ключові поняття, проблема, мета і завдання. У главі «Особистість як суб'єкт духовності середовища» розкрито особливості зрілості особистості як суб'єкта духовності середовища, значення умов для прояву особистості в освітньому середовищі – одухотворення створюваного простору, наповнення його змістом своїх дій. У процесі досліджень розглянуто можливості для визначення потенціалу зрілості суб'єкта як своєрідної системи й трансформування її у виховний процес. У главі «Парадигмальні характеристики сучасного виховання» висвітлено теоретичні основи і чинники прояву й становлення особистості в освітній дійсності. Схарактеризовано особливості простору духовності виховання, визначено способи становлення особистості з опорою на представлену в попередньо окресленій главі модель системи зрілості суб'єкта і трансформації цієї системи в процес виховання; розглянуто шляхи становлення особистості, які прокладає творчий суб'єкт у процесі своєї життєдіяльності, що досягається зусиллями виховання, його зрілістю й досвідом самовираження в середовищі. Значення духовності виховання підтверджується смислом поведінки людини в житті, показником якого виступає потреба людини творити духовне середовище для свого існування та піклуватися про духовні традиції суспільства. Обстоюється думка, що на основі у такий спосіб становлення особистості як суб'єкта духовності середовища і простору духовності виховання відкривається картина існування особистості в духовному просторі середовища й значення цього простору в житті людини й суспільства. З іншого боку, потреба і можливості людини діяти як суб'єкт духовності середовища свідчать про зрілість особистості й актуальність процесу виховання, що ґрунтується на сучасній парадигмі освіти. Главу «Простір розвитку особистості в процесі

виховання» присвячено розкриттю особливостей існуючої виховної дійсності й пошукам способів перетворення особистості в ній. Розглянуто культуру суспільства як орієнтир перетворення педагогічного процесу, досвід його організації і роль виховання як процесу розвитку особистості. Виявлено психологічні основи існування особистості; розкрито актуальні проблеми досягнення особистістю духовної зрілості та їх значення в процесі розвитку культури суспільства й інтеграції людини в соціокультурне середовище. Досліджено проблеми одухотворення освітнього простору, що сприяє досягненню зрілості учасників педагогічного процесу, розглянуто кладові структури простору виховання, необхідного вихованцям для набуття досвіду інтеграції в соціокультурне середовище. У Післямові на основі узагальнення колективного дослідження проблеми монографії обґрунтовано теоретичне уявлення орієнтиру духовності виховання як систематизуючого та формотворчого чинника педагогічного процесу й становлення особистості, оцінено актуальність здійсненого дослідження обраної проблеми, привернуто увагу до духовності виховання в контексті сучасного розвитку європейської християнської культури і християнського уявлення людини як основи його розвитку в умовах глобалізації сучасного світу, наголошено на актуальності досліджуваної проблеми та її значущості. Зазначено, що змістове наповнення монографії збагачує теорію виховання людини в демократичному суспільстві та сприяє зміні парадигм освіти в контексті культури сучасного Євросоюзу.

10. Ратинська І. В. Виховання моральної відповідальності студентів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2019. 24 с. Бібліогр.: с. 18–19 (12 назв).

Висвітлено проблему дослідження виховання моральної відповідальності студентів у позааудиторній діяльності та узагальнено теоретичні засади її виховання. Уточнено сутність понять «моральна відповідальність» як наскрізного утворення, що характеризує моральну зрілість особистості та «виховання моральної відповідальності студентів» як спеціально організованого виховного процесу, спрямованого на розширення кола знань про моральні цінності, формування позитивної мотивації. Охарактеризовано базові моральні цінності, на основі яких формується моральна відповідальність особистості – свобода, гідність, совість та засоби й функції виховання моральної відповідальності. З'ясовано, що студентський вік визначається найбільшою сенситивністю до виховання моральної відповідальності особистості. Визначено структурні компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний та критерії з відповідними показниками вихованості моральної відповідальності студентів. Виявлено і схарактеризовано рівні вихованості моральної відповідальності студентів (високий, достатній, середній, низький). Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови виховання моральної відповідальності студентів у позааудиторній діяльності, зокрема, гуманізація виховного середовища закладів вищої освіти, організація

позааудиторної роботи з виховання моральної відповідальності студентів, підготовка кураторів академічних груп до цього виховного процесу. Доведено кількісно-якісними змінами результативність й ефективність наведених вище педагогічних умов виховання моральної відповідальності студентів у позааудиторній діяльності, необхідність їх використання у масовій практиці.

11. Антоненко Т. Л. Технології становлення ціннісно-сміслової сфери особистості студента. Духовність особистості: методологія, теорія і практика = *Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice* : зб. наук. пр. Сєверодонецьк, 2019. Вип. 6. С. 16–29. Бібліогр.: 8 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2019_6_4 (дата звернення: 19.03.2022).

Розглянуто основні психолого-педагогічні технології становлення ціннісно-сміслової сфери особистості студента. Обумовлено звернення до поняття «технологія» як необхідності пошуку практичних шляхів розв'язання окресленої проблеми. З урахуванням потенційних можливостей феноменологічного та герменевтичного підходів, наявної практики психологічної підтримки студентської молоді в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти визначено доцільність використання технологій реалізації програми становлення ціннісно-сміслової сфери особистості студента, а саме: нарративні технології, технології логотерапії, ампліфікації, кожна з яких характеризується використанням відповідних форм і методів, темпоральними показниками й прогнозованими результатами. Розглянуто нарративні технології, що забезпечують реалізацію рефлексивного акту, який винесено в міжособистісний діалогічний простір взаємодії та визначає напрям перебудови, добудови смислової сфери особистості, технології логотерапії, основами якої є такі концепти: свобода волі, прагнення до смислу, смисл життя; технології ампліфікації становлення ціннісно-сміслової сфери особистості студента, спрямовані на усвідомлення своїх потреб та особистісних цілей, цінностей професії та смислових установок особистості, розвиток здібностей цілепокладання, вибудовування своїх професійних та особистісних життєвих стратегій. Розкрито сутнісну характеристику розглянутих технологій та визначено умови ефективності психолого-педагогічних технологій.

12. Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів : посібник / І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. В. Федоренко, І. М. Шкільна, К. О. Журба. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2019. 114 с. Бібліогр.: 100–109. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718616/1/.pdf> (дата звернення: 21.03.2022).

Висвітлено проблему формування національно-культурної ідентичності зростаючої особистості. Зазначено, що поняття «національно-культурна ідентичність» є категорією, що опирається на історичну правду, історичну пам'ять, національні ідеали, національну гідність, національну самосвідомість, національні цінності та патріотизм. Структуровано наукове видання передмовою з обґрунтуванням актуальності проблеми формування у дітей

підліткового віку національно-культурної ідентичності, п'ятьма темами науково-методичного матеріалу, в яких розглянуто питання змістового контуру кожної окресленої теми «Концептуальні засади формування національно-культурної ідентичності підлітків в контексті сучасних полікультурних впливів», «Зарубіжний досвід збереження національно-культурної ідентичності в умовах глобалізації», «Особливості формування національно-культурної ідентичності підлітка», «Змістове і методичне забезпечення формування національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів», «Формування національно-культурної ідентичності у взаємодії сім'ї і школи», списком літератури (159 позицій вітчизняних і зарубіжних авторів) та додатками (А, Б), у змісті яких наведено твори для обговорення й online-тести для діагностики. Зокрема, розкрито концептуальні засади формування національно-культурної ідентичності підлітків у контексті полікультурних впливів; акцентовано увагу на формуванні національно-культурної ідентичності в умовах пограниччя, діалозі культур, процесах глобалізації; досліджено й вивчено зарубіжний досвід з формування національно-культурної ідентичності зростаючої особистості та її збереження в умовах діаспори; схарактеризовано особливості формування національно-культурної ідентичності у сучасних умовах та базові цінності, на основі яких може здійснюватися таке виховання. Запропоновано змістове і методичне забезпечення процесу формування національно-культурної ідентичності у підлітків у контексті сучасних полікультурних впливів у позакласній діяльності та взаємодії сім'ї та школи.

13. Шахрай В. М. Готовність вчителя як важлива педагогічна умова формування цінності життя в підлітків. Народна освіта : електрон. наук. фах. вид. Біла Церква, 2019. Вип. 2 (38). С. 45–52. Бібліогр.: 11 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NarOsv_2019_2_8 (дата звернення: 22.03.2021).

На основі результатів теоретико-прикладних досліджень обґрунтовано проблему теоретико-методичної готовності вчителя як однієї з умов формування цінності життя у школярів. Наголошено на необхідності формування цінності життя в підлітків в сучасній соціокультурній ситуації, що зумовлена негативними соціокультурними тенденціями, небезпечними соціально-психологічними явищами в підлітковому середовищі. Наведено у вигляді таблиць провідні виховні завдання сучасних педагогів, способи вдосконалення співпраці школи й батьків. Обстоюється позиція про те, що однією з педагогічних умов забезпечення цього процесу є належна теоретико-методична готовність педагогів. Зазначено, що процес формування цінності життя в підлітків має ґрунтуватися на принципах гуманізму, природовідповідності, культуровідповідності, життєтворчості, зв'язку з життям, центрації на розвитку особистості, діалогічності, незавершеності виховання. Визначено та схарактеризовано основні компоненти готовності педагога до формування цінності життя в підлітків. На основі емпіричного дослідження осмислення педагогами проблеми формування цінності життя в підлітків та виховних інструментів її розв'язання з'ясовано, що оптимальна

організація цього процесу передбачає підвищення теоретико-методичної готовності вчителів, що передбачає належне усвідомлення педагогами значимості проблеми, відповідний рівень обізнаності в ній, оволодіння способами ефективної комунікації з вихованцями, розуміння потреб сучасних дітей, здатність організовувати виховний процес на ґрунті суб'єкт-суб'єктного спілкування.

14. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка : монографія / К. О. Журба, І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. В. Федоренко, І. М. Шкільна. Київ, 2019. 150 с. Бібліогр.: 124–138 (221 назва). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718615/1/.pdf> (дата звернення: 15.03.2022).

Висвітлено проблему формування теоретико-методичних засад національно-культурної ідентичності у підлітків. Структуровано монографію передмовою, п'ятьма розділами, а саме: «Теоретичні засади формування національно-культурної ідентичності підлітків», «Дентифікація особистості школяра у розвивальному контексті», «Моральний аспект формування у підлітків національно-культурної ідентичності», «Стан сформованості у підлітків національно-культурної ідентичності», «Педагогічні умови формування у підлітків національно-культурної ідентичності», післямовою, списком використаних джерел, додатками. Зокрема, проаналізовано наукові джерела з теми дослідження, визначено поняття «національно-культурна ідентичність підлітків», «готовність батьків до формування національно-культурної ідентичності у підлітків» на основі аналізу наукової літератури, розкрито основні виклики, сутність, етапи, моральні цінності, психологічні особливості формування національно-культурної ідентичності у дітей підліткового віку, визначено основні принципи формування національно-культурної ідентичності, схарактеризовано критерії показників та рівні вихованості національно-культурної ідентичності підлітків, обґрунтовано структурно-функціональну модель та педагогічні умови формування у підлітків національно-культурної ідентичності, розглянуто особистісно орієнтовану методичку виховання. Список використаних джерел містить 221 позицію вітчизняних і зарубіжних авторів.

15. Життя підлітка як цінність: поради вчителям та батькам : метод. рек. / В. М. Шахрай (ред.), Т. Ф. Алексєєнко, Л. В. Гончар, Л. В. Канішевська, О. В. Роговець. Київ : Ін-т проблем виховання НАПН України, 2019. 100 с. Бібліогр.: с. 96–98 (46 назв). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718603/.pdf> (дата звернення: 27.03.2022).

Висвітлено аспекти формування у молодого покоління цінності життя – важливої проблеми сучасних соціокультурних і освітніх реалій виховної практики. Методичні рекомендації структуровано передмовою, трьома розділами наково-методичного матеріалу: «Формування цінності життя у підлітків як важлива виховна проблема», «Формування безпеки життя у старших підлітків як складника цінності життя у взаємодії школи і сім'ї», «Методичне забезпечення роботи педагога з батьками і підлітками з проблеми формування цінності життя у взаємодії школи і сім'ї». Зокрема, обумовлено

актуальність проблематики дослідження, з'ясовано сутність поняття «цінність життя», розглянуто поглиблення партнерської співпраці школи і сім'ї як необхідну педагогічну умову. Зосереджено увагу на формуванні безпеки життя старших підлітків як складника їхньої цінності життя. Визначено низку факторів, що значно ускладнюють процес формування безпеки життя у школярів старшого підліткового віку. Репрезентовано програму позаурочної діяльності «Збережи себе сам», метою якої є формування безпеки життя у старших підлітків, завдання програми: формування у старших підлітків відповідального ставлення до безпечного способу життя; підвищення рівня знань про небезпечні та надзвичайні ситуації, про вплив їх наслідків на безпеку особистості й суспільства; формування у старших підлітків умінь передбачати виникнення небезпечних і надзвичайних ситуацій за характерними ознаками їх прояву; навчити старших підлітків оцінювати ступінь ризику та приймати відповідальні рішення. Розроблено зміст, форми, методи роботи з підлітками та їхніми батьками щодо формування у школярів безпеки життя, повноцінного спілкування з соціумом, наповнення життя духовно-моральними смислами. Список використаних літературних джерел подано в кінці методичних рекомендацій.

16. Кремень В. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи = *Pedagogical innovation: ideas, realities, perspectives* : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 1. С. 113–116. Бібліогр.: 4 назви. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ped_in_2020_1_18 (дата звернення: 29.03.2022).

Висвітлено проблему національної ідентичності як умови самоздійснення української нації. Акцентовано увагу на значущості формування національної єдності як основи державного утворення. Наголошено на закоріненості української духовної культури, яка, увібравши надбання попередніх епох, активно відроджується в XIX ст. й постає як національна. Стверджено, що актуальність проблеми національної ідентичності на сучасному етапі зумовлено цивілізаційним і суспільним розвитком: з одного боку – глобалізацією, з іншого – відстоюванням державного суверенітету. Зазначено, що національна ідентичність – це синкретичне й багатопланове утворення, яке за умов нинішнього історичного періоду постає духовною опорою, сукупністю переконань, світоглядних принципів, на яких ґрунтується формування системи програм для практичної дії, що утворює нові смисли національного буття, яке перманентно реформується й відроджується. Практичний зміст ідеї національної ідентичності полягає в реалізації загальнонаціонального ідеалу планів державного будівництва. Обстоюється позиція про те, що специфіка української культури демонструє здатність вистояти в історичних випробуваннях, вибудувати власну духовність на ґрунті взаємодії з наявними на її теренах різними культурними типами. Сьогодні така здатність усвідомлюється як імператив, ігнорування якого приховує загрозу позбавлення майбутнього не лише українського народу, а й людства загалом. Зроблено висновок, що для сучасної України, яка стоїть на шляху

здійснення історичної місії з реалізації національної ідентичності в соціальній, політичній, економічній і духовно-культурній сферах на шляху входження до світового співтовариства, особливо важливим є прагнення досягти важливих цінностей для свого народу – свободи, добробуту, щастя.

17. Алейнікова О. В., Сіданіч І. Л., Бурлаєнко Т. І. Формування духовних цінностей у здобувачів вищої освіти як один із пріоритетних напрямів освітнього менеджменту. Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 11. С. 10–39. Бібліогр.: 18 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpopn_2020_11_4 (дата звернення: 30.03.2022).

Окреслено проблему формування духовних цінностей у здобувачів вищої освіти як один із пріоритетних напрямів освітнього менеджменту – невід’ємного складника системи освіти України. Обумовлено важливість ліквідації етичної й психологічної неграмотності студентської молоді про себе як про особистість, про свою духовну основу, моральні аспекти поведінки. Проранжовано найбільш значущі цінності для соціально-гуманітарної освіти: відповідальність за загальнозначущі цінності, загальнокультурна компетентність, вільні ціннісні самовизначення, особистісна самоактуалізація в культурі й житті. Встановлено завдання щодо визначення педагогічних умов порушеної проблеми. На основі аналізу новітніх літературних джерел менеджмент в освітній сфері розглянуто як комплекс принципів, методів, організаційних форм, технологічних прийомів управління освітніми процесами, спрямованими на підвищення їх ефективності в умовах розвитку ринку освітніх послуг. Запропоновано авторське визначення поняття «духовність в педагогічному аспекті». Зумовлено й схарактеризовано концептуальні наукові підходи до розв’язання зазначеної проблеми дослідження. Звернуто увагу на складники процесу підготовки спеціалістів з подальшим викладанням предметів духовно–морального спрямування в Навчально-науковому інституті менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Обстоюється позиція про те, що реалізація головних засад духовної культури в педагогічному колективі закладу вищої освіти сприяє формуванню його позитивного іміджу, створенню системи духовно-моральних цінностей освітньо-наукової спільноти.

18. Сіданіч І. Л. Особливості підготовки здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Християнська педагогіка». Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 3. С. 213–239. Бібліогр.: 10 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpopn_2020_13_16 (дата звернення: 01.04.2022).

Розглянуто особливості підготовки здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Християнська педагогіка» як один із напрямів освітньої системи XXI ст. Наголошено, що заклади вищої освіти (ЗВО) за своїм статусом зобов’язані професійно готувати не тільки дипломованих фахівців, а й виховувати духовно розвинених громадян. Розкрито зміст освітньо-професійної програми «Християнська педагогіка» в ЗВО.

Обстоюється позиція щодо доцільності переорієнтації освітнього процесу зі знаннєвої парадигми навчання на діяльнісну й компетентнісну. Обґрунтовано актуальність і необхідність використання дистанційної форми навчання. Розкрито особливості підготовки та описано компетентності майбутніх викладачів з християнської педагогіки у вищій школі. Визначено перспективні напрями підготовки шляхом активного використання сучасних комп'ютерних, мережових або мобільних технологій в освітньому процесі ЗВО. Проаналізовано окремі завдання для самостійної роботи здобувачів магістерського рівня, які розроблено на компетентній основі з урахуванням міжпредметних зв'язків і виконання яких передбачено в дистанційному режимі. Розкрито сутність дистанційного навчання здобувачів вищої освіти, наведено окремі приклади, зокрема описано розроблену систему інформаційного забезпечення дистанційного навчання та розміщення навчального матеріалу на платформі дистанційного навчання ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Зазначено, що автоматизація основних функцій управління освітнім процесом здобувачів вищої освіти в дистанційному режимі сприяє забезпеченню якості надання освітніх послуг ЗВО.

19. Гринькова Н. До проблеми духовно-морального виховання студентів педагогічних закладів вищої освіти. Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Рівне, 2020. Вип. 12. С. 125–131. Бібліогр.: 8 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2020_12_16 (дата звернення: 04.04.2022).

Висвітлено результати наукового розгляду важливих аспектів духовно-морального виховання студентів закладів вищої педагогічної освіти (ЗВПО). Проведено теоретичний аналіз сучасних нормативно-правових документів з питань освіти та наукової літератури. Зазначено, що важливою складовою особистої готовності майбутніх освітян до педагогічної діяльності є морально-етичні вимоги. З'ясовано, що в процесі духовно-морального виховання відбувається становлення духовної, емоційної і світоглядної сфер на основі засвоєння загальнолюдських й національних морально-етичних цінностей. Констатовано, що важлива роль у процесі духовно-морального становлення майбутніх освітян належить викладачу, який забезпечує професійне керівництво виховним процесом, інтегруючи його з фаховою підготовкою. Виокремлено рівні організації духовно-морального виховання студентської молоді та схарактеризовано їх складові. Підкреслено значимість волонтерської діяльності, громадських і молодіжних організацій в процесі духовно-морального виховання студентів. Зазначено, що ефективність духовно-морального виховання студентів ЗВПО залежить від низки факторів: створення мотиваційної основи, підґрунтя для формування духовності, підготовки та рівня духовної культури викладачів, вдало організованої виховної системи закладу, ефективного залучення інших соціальних інституцій – установ, культурно-розважальних закладів, засобів масової інформації. Сформульовано висновок про те, що організація духовно-морального виховання

студентської молоді в закладах вищої освіти є системним, послідовним й багатоаспектним процесом, що потребує трансформації і вдосконалення.

20. Сухомлинська О. Моральне виховання як константа виховного процесу: характеристика проблематики у часовому вимірі. Нова педагогічна думка. Рівне, 2020. № 3 (103). С. 3–12. Бібліогр.: 38 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2020_3_2 (дата звернення: 05.04.2022).

Здійснено теоретичний аналіз процесів становлення і розвитку вітчизняних ідей щодо морального виховання зростаючого покоління впродовж ХХ ст. Проаналізовано низку джерелознавчих та історіографічних праць з означеної проблеми. Схарактеризовано етапи розвитку вітчизняної етики в ХХ ст. Зазначено, що із початком ХХ ст. у вітчизняному гуманітарному просторі й в освіті найбільш виразною та загальновизнаною стала релігійно-теологічна концепція. З'ясовано, що радянський дискурс відкрив новий етап у вітчизняній гуманітарній науці демонстративною відмовою на початку 1920-х рр. від моралі як духовного явища. Простежено, що теорія і практика морального виховання йшла від моральної ідеології 30-х рр. ХХ ст. до «виховання комуністичної моралі» як важливий складник освітнього процесу в 50-ті рр. ХХ ст., становлення радянської моралі у 1960–1990-х рр. як процесу утвердження радянської етики започаткувало альтернативний різновид морального виховання, у межах якого ідеологічні й класові установки поступилися місцем одухотвореному варіанту морального виховання. Звернуто увагу на те, що лише два українських педагоги – А. Макаренко і В. Сухомлинський внесли помітний вклад у розроблення проблем морального виховання. Узагальнено, що роки незалежності України характеизувалися різноаспектністю концептуальних підходів і різновидом практик морального виховання – від теологічного, релігійного розуміння моральності, традиційно-консервативного (народні цінності) до антропоцентричних підходів та ідеологічного моралізаторства. Сформульовано висновки: на основні аналізу виявлено складні й суперечливі процеси становлення й розвитку вітчизняних ідей щодо морального виховання зростаючого покоління впродовж ХХ ст.; кожний з означених етапів має позитивні й негативні сторони; моральне виховання продовжує бути актуальним у порядку денному педагогіки.

21. Заредінова Е. Р. Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти: теорія і методика : монографія. Інститут проблем виховання НАПН України. Київ : Слово, 2020. 372 с. Бібліогр.: с. 259–310 (706 назв). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724221/.pdf> (дата звернення: 07.04.2022).

Висвітлено теорію і методіку формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти (ЗВО) як відносно новий напрям наукових досліджень та виховної практики в Україні. Структуровано монографію передмовою, чотирма розділами, що поділяються на підрозділи та мають висновки, післямовою, списком використаних джерел (706 позицій вітчизняних і зарубіжних авторів) та додатками (А, В). У розділі «Теоретико-методичні засади формування соціокультурних цінностей

студентів в освітньому середовищі ЗВО» у рамках міждисциплінарного трактування феномену «соціокультурні цінності» обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження. У розділі «Структура соціокультурних цінностей, критеріальний і діагностичний апарат дослідження» визначено структуру, критерії, показники та рівні сформованості соціокультурних цінностей студентів, розроблено діагностичний інструментарій визначення рівня сформованості соціокультурних цінностей. Схарактеризовано аксіозорієнтоване середовище ЗВО як сферу формування соціокультурних цінностей у розділі «Освітнє середовище ЗВО як сфера формування соціокультурних цінностей студентів». Розділ «Методичні засади формування соціокультурних цінностей студентів ЗВО» посідає особливе місце в монографії, де представлено логіку аксіозорієнтованого середовищеутворення у контексті аксіогенезу соціокультурних цінностей студентів, модель й методика формування соціокультурних цінностей студентів ЗВО. Зміст додатків становлять діагностичні матеріали з питань вивчення рівня сформованості соціокультурних цінностей та спецкурс «Соціокультурні цінності особистості у гуманістичній парадигмі виховання», теоретичні й методичні засади якого спрямовані на розвиток у студентів знань, умінь і навичок формування соціокультурних цінностей у контексті гуманістичної парадигми виховання.

22. Бех І. Д. Групові міжособистісні ситуації у виховному процесі. Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice : зб. наук. пр. Сєверодонецьк, 2021. Вип. 2 (1). С. 33–45. Бібліогр.: 9 назв. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2021_2\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2021_2(1)_5) (дата звернення: 10.04.2022).

Розглянуто проблему складної різновекторної за ідейною спрямованістю архітектоніки, що створює реальне функціонування малої групи на прикладі поведінкових сюжетів як засобу корекційної роботи вихователя. Здійснено теоретичний аналіз наукової літератури з означеної проблеми. Обумовлено потребу зростаючої особистості у міжособистісних взаєминах з людиною, яка може змінюватися у ціннісних вимірах залежно від стадії розвитку індивіда, тобто корекційно-виховному впливі. Констатовано нерівномірність членів групи в особистісному розвитку, взаємини між ними, що часто створюють умови конфронтації. Розроблено низку прикладів поведінкових сюжетів у формі групових міжособистісних ситуацій як способів подолання конфронтацій, що допоможе вихователям – батькам, педагогам більш фахово організувати процес виховання. Розкрито обставини самотності вихованців як особистостей та їхній вплив на загальну групову атмосферу. Наголошено на необхідності формування умінь соціальної перцепції, тобто об'єктивного визначення дійсної вихованості того чи іншого ровесника. Зазначено, що за відсутності цілеспрямованого педагогічного керування ціннісно-смісловий шлях групи може значно спотворюватися, обмежуючись лише окремими благодійними надбаннями. Рекомендовано корекційну роботу організувати, опираючись на вольовий розвиток вихованців. Обґрунтовано

думку про те, що корекційну роботу вихователям потрібно починати з вольового розвитку вихованців комфортної орієнтації, розкриваючи перед ними горизонт високих духовних прагнень.

23. Антоненко Т. Л., Безугла М. В. Духовно-творчий потенціал студентської молоді як духовно-культурна цінність освіти: перешкоди на шляху розвитку. Духовність особистості: методологія, теорія і практика = *Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice* : зб. наук. пр. Сєверодонецьк, 2021. Вип. 2(1). С. 15–32. Бібліогр.: 24 назви. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2021_2\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2021_2(1)_4) (дата звернення: 13.04.2022).

Розглянуто питання щодо визначення характеристик основних перешкод на шляху розвитку духовно-творчого потенціалу студентської молоді. Проаналізовано наукові публікації сучасних учених-філософів, психологів, культурологів, педагогів з розвитку творчого та духовно-творчого потенціалу студентської молоді як ключової духовно-культурної цінності освіти. Наголошено на значенні залучення студентів до здійснення активної творчої діяльності в процесі здобуття освіти, що дасть змогу здійснити сходження від здобутих знань, збагачених «відчутим» життєвим досвідом, до всебічного розкриття їх духовно-творчого потенціалу та уможливить усвідомлення смислу життя – жити повним життям, наповненим радістю, задоволенням і щастям. Розкрито уявлення сучасних учених-педагогів про цілі освіти на початку ХХІ ст., зокрема орієнтація на творчий саморозвиток цілісної, творчої, ініціативної, критично мислячої, високодуховної, високоморальної, висококультурної, високоосвіченої особистості. Запропоновано авторське визначення поняття «духовно-творчий потенціал студентської молоді». Виокремлено й схарактеризовано основні перешкоди на шляху розвитку духовно-творчого потенціалу студентської молоді. Зазначено, що особливу увагу варто звернути на різке скорочення низки гуманітарних дисциплін і занять мистецтвом у навчальних планах університетів, що негативно позначається на розвитку духовно-творчого потенціалу як ключової духовно-культурної цінності освіти студентів. На основі результатів наукового пошуку зроблено висновок, що розвиток духовно-творчого потенціалу студентської молоді як духовно-культурна цінність освіти стане першим кроком на шляху досягнення стану постійного духовного пробудження й усвідомлення істинної цінності освіти, яка полягає в здобутті усвідомлених, пропущених через призму власного життєвого досвіду знань, що допоможуть повноцінно самореалізуватися в житті, дійти до розуміння істинного смислу й цінності життя.

Список використаних джерел

1. Лаппо В. В. Психолого-педагогічні засади розвитку емпатії у контексті духовно-ціннісного самовизначення студентів ВНЗ. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді = Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education* : зб. наук. пр. Київ, 2017.

Вип. 21 (1). С. 343–354. Бібліогр.: 8 назв. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21\(1\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21(1)_31) (дата звернення: 28.02.2022).

2. Сіданіч І. Духовно-моральна компетентність педагога як передумова забезпечення духовно-моральної спрямованості викладання навчальних предметів у закладах освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2017. № 10 (74). С. 229–240. Бібліогр.: 8 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2017_10_23 (дата звернення: 09.03.2022).

3. Лучанінова О. П. Моральні орієнтири виховної системи ВНЗ як запорука духовної безпеки студентів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice* : зб. наук. пр. Сєверодонецьк, 2017. Вип. 3. С. 149–158. Бібліогр.: 14 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_3_16 (дата звернення: 09.03.2022).

4. Лаппо В. В. Формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: теоретико-методичні засади : монографія / Інститут проблем виховання НАПН України. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. 356 с. Бібліогр.: с. 285–314.

5. Безкоровайна О. В. Педагогічні засади формування духовних цінностей студентів в умовах закладу вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» = International scientific journal* : зб. наук. пр. Київ, 2018. № 1 (1). С. 17–20. Бібліогр.: 7 назв. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_1\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_1(1)_5) (дата звернення: 10.03.2022).

6. Будак В., Вдовиченко Р. Алгоритм системного підходу до побудови формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2018. № 4 (63). С. 27–33. Бібліогр.: 20 назв. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Ped-visnyk-63-2019-7.pdf> (дата звернення: 12.03.2022).

7. Лаппо В. В. Формування духовних цінностей студентської молоді в координатах системного підходу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice* : зб. наук. пр. Сєверодонецьк, 2018. Вип. 3. С. 111–123. Бібліогр.: 11 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2018_3_13 (дата звернення: 13.03.2022).

8. Журба К. О. Підготовка вчителів до виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. Рівне, 2018. Вип. 7 (2). С. 91–101. Бібліогр.: 5 назв. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7(2)_12) (дата звернення: 15.03.2022).

9. Горизонт духовності виховання : колективна монографія = The Horizon of Spirituality of Education : collective monograph / уклад. й підгот.: Йонас Кевішас, Олена Отич ; НАПН України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Вільнюс : Zuvedra, 2019. 584 с. Бібліогр. в кінці кожної статті. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719526/1/Gorizont2.pdf> (дата звернення: 17.03.2021).

10. Ратинська І. В. Виховання моральної відповідальності студентів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2019. 24 с. Бібліогр.: с. 18–19 (12 назв).
11. Антоненко Т. Л. Технології становлення ціннісно-сміслової сфери особистості студента. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice* : зб. наук. пр. Северодонецьк, 2019. Вип. 6. С. 16–29. Бібліогр.: 8 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2019_6_4 (дата звернення: 19.03.2022).
12. Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів : посібник / І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. В. Федоренко, І. М. Шкільна, К. О. Журба. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2019. 114 с. Бібліогр.: 100–109. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718616/1/.pdf> (дата звернення: 21.03.2022).
13. Шахрай В. М. Готовність вчителя як важлива педагогічна умова формування цінності життя в підлітків. *Народна освіта* : електрон. наук. фак. вид. Біла Церква, 2019. Вип. 2 (38). С. 45–52. Бібліогр.: 11 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NarOsv_2019_2_8 (дата звернення: 22.03.2022).
14. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка : монографія / К. О. Журба, І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. В. Федоренко, І. М. Шкільна. Київ, 2019. 150 с. Бібліогр.: 124–138 (221 назва). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718615/1/.pdf> (дата звернення: 25.03.2022).
15. Життя підлітка як цінність: поради вчителям та батькам : метод. рек. / В. М. Шахрай (ред.), Т. Ф. Алексеєнко, Л. В. Гончар, Л. В. Канішевська, О. В. Роговець. Київ : Ін-т проблем виховання НАПН України, 2019. 100 с. Бібліогр.: с. 96–98 (46 назв). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718603/.pdf> (дата звернення: 27.03.2022).
16. Кремень В. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи = Pedagogical innovation: ideas, realities, perspectives* : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 1. С. 113–116. Бібліогр.: 4 назви. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ped_in_2020_1_18 (дата звернення: 29.03.2022).
17. Алейнікова О. В., Сіданіч І. Л., Бурлаєнко Т. І. Формування духовних цінностей у здобувачів вищої освіти як один із пріоритетних напрямів освітнього менеджменту. *Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 11. С. 10–39. Бібліогр.: 18 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpopn_2020_11_4 (дата звернення: 30.03.2022).
18. Сіданіч І. Л. Особливості підготовки здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Християнська педагогіка». *Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 3. С. 213–239. Бібліогр.: 10 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpopn_2020_13_16 (дата звернення: 01.04.2022).
19. Гринькова Н. До проблеми духовно-морального виховання студентів педагогічних закладів вищої освіти. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. Рівне,

2020. Вип. 12. С. 125–131. Бібліогр.: 8 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2020_12_16 (дата звернення: 04.04.2022).

20. Сухомлинська О. Моральне виховання як константа виховного процесу: характеристика проблематики у часовому вимірі. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2020. № 3 (103). С. 3–12. Бібліогр.: 38 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2020_3_2 (дата звернення: 05.04.2022).

21. Заредінова Е. Р. Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти: теорія і методика : монографія. Інститут проблем виховання НАПН України. Київ : Слово, 2020. 372 с. Бібліогр.: с. 259–310 (706 назв). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724221/.pdf> (дата звернення: 07.04.2022).

22. Бех І. Д. Групові міжособистісні ситуації у виховному процесі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice* : зб. наук. пр. Сєверодонецьк, 2021. Вип. 2 (1). С. 33–45. Бібліогр.: 9 назв. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2021_2\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2021_2(1)_5) (дата звернення: 10.04.2022).

23. Антоненко Т. Л., Безугла М. В. Духовно-творчий потенціал студентської молоді як духовно-культурна цінність освіти: перешкоди на шляху розвитку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice* : зб. наук. пр. Сєверодонецьк, 2021. Вип. 2 (1). С. 15–32. Бібліогр.: 24 назви. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2021_2\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2021_2(1)_4) (дата звернення: 13.04.2022).

ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ

АНАЛІТИЧНИЙ ВІСНИК У СФЕРІ ОСВІТИ Й НАУКИ

Довідковий бюлетень

Вип. XV

Електронне видання

Відповідальна за випуск С. В. Лапаєнко

Підписано 19.07.2022. Зам. № 3182/2.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.

Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>